شىنجاڭ گېزىتى

新 疆 日 报 (维文)

مەملىكەت ئىچىدىكى بىر تۇتاش نومۇرى CN65 — 0002/Z

(ۋاكالەت نومۇرى 1 — 57)

«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى نەشر قىلدى (بۇ سان 6 بەت)

1991 - يىل

ئاۋغۇست

9

جۈمە

ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق، ياغ، يېمەكلىك، يەرلىك مەھسۇلات، تىببىي دورا، ساقلىقنى ساقلاش بۇيۇملىرى ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى

قۇرۇلمىنى تەڭشەپ، سۈپەتنى ئۆستۈرۈپ، ۋاكالەتچىلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى

ئۆز مۇخبىرىمىز ليۇ شياۋفېڭ، ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز دى چى خەۋەر قىلىدۇ: ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق، ياغ، يېمەكلىك، يەرلىك مەھسۇلات، تىببىي دورا، ساقلىقنى ساقلاش بۇيۇملىرى ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى ئىشنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، ئىچكى يوشۇرۇن كۈچلىرىنى ئىشقا سېلىشتىن باشلاپ، ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىنى پاتال تەڭشەپ، ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، ۋاكالەتچىلىك تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تاشقى سودا ساھەسىدە پايدا - زىيانغا ئۆزى مەسئۇل بولۇش تۈزۈلمە ئىسلاھاتى يولغا قويۇلغان ئۈنجى يىلدا ئېكسپورت قىلىپ، تاشقى پېرېۋوت يارىتىش جەھەتتە ياخشى ۋەزىيەت ياراتتى. بۇ شىركەت 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە يىللىق ئېكسپورت تاشقى پېرېۋوت پىلانىنى 61.19% ئورۇنداپ، ئۆتكەن يىلنىڭ ئوخشاش مەزگىلىدىكىدىن 29.88% ئاشۇرۇپ، تارىختا ئەڭ ياخشى سەۋىيە ياراتتى.

بۇ شىركەتنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرى تۆۋەندىكىچە:

— ئېكسپورت قىلىنىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، مال مەنبەلىرىنى پاتال ئۇيۇشتۇردى. ئۇلار ئەتىياز پەسىللىك گۆشكۈچى يەرمەنكىسىدە، خەلقئارا بازارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، قىزىلچا ئىرپىسى، دادۇر، سامساق، قوغۇن، نەشپۈت، شوخلا مۇراببارسى، چۈچۈك بويا تالقىنى قاتارلىق ئايانچ مەھسۇلاتلارنىڭ ئېكسپورت مىقدارىنى كۆپەيتىپ، كۆپلەپ زىيان كۆرۈلىدىغان بىر قىسىم مەھسۇلاتلارنىڭ ئېكسپورت مىقدارىنى ئازايتتى.

— پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، ئىراق ئۆكيان سودىسىنى راۋاجلاندۇردى، بۇ يىل دۆلىتىمىزدە سوۋېت ئىتتىپاقى، شەرقىي ياۋروپا بىلەن بولغان سودا نەق پۇل سودىسىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، بۇ شىركەت شەرقىي ياۋروپاغا ئېكسپورت قىلىنىدىغان قولماقنىڭ زاكاز قىلىنىش مىقدارى خېلىلا ئازىيىپ كېتىپ، قولماق ئېكسپورتى تۆۋەنلەپ كەتتى. شىركەت دەرھال غەربىي ياۋروپادا قورغاقچىلىق يۈز بەرگەنلىكتىن قولماق مەھسۇلاتى ئازىيىپ كەتكەن پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، غەربىي ياۋروپاغا ئېكسپورت قىلىنىدىغان قولماقنى كۆپەيتتى، بۇنىڭ بىلەن قولماق ئېكسپورتى داۋاملىق، مۇقىم راۋاجلاندى.

— ئايانچ مەھسۇلاتلار ئېكسپورتىنى تۇتۇش بىلەن بىللە، ئېكسپورت قىلىنىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. ئېكسپورت قوغۇنىنىڭ سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، تۇرپان مېۋە تەتقىقات مەركىزى بىلەن ھەمكارلىشىپ، تۇرپاندا بالدۇر پىشىدىغان قوغۇن سورتىنى يېتىشتۈرۈپ چىقتى، شۇنداقلا مەركەزلەشتۈرۈپ سېتىۋېلىش، تاللاش، ئوراش - قاچىلاش، نەق مەيداندا بىرلىشىپ تەكشۈرۈش چارىسىنى قوللىنىپ، ياپونىيىلىك خېرىدارلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگىچە 976 تونна قوغۇن ئېكسپورت قىلدى.

— سانائەت بىلەن سودىنى بىرلەشتۈرۈپ، ۋاكالەتچىلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئەتىياز پەسىللىك يەرمەنكە ئېچىلغىچە، ئۇلار ئۈرگۈن سانائەت يېمەكلىكلىرى، شوخلا مۇراباسىنى سىناق ئۆزئىتىسى قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرى بىلەن بىرلىشىپ، پىرلىكتە

ما ملكتەلىك قۇمنى تىزگىنلەش خىزمىتى يېغىنىدا ئاپتونوم رايونىمىزدىن بىر قىسىم ئورۇنلار ۋە شەخسلەر تەقدىرلەندى

لى پېڭ زۇڭلى جىلىن، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىلىرىنىڭ كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرگەندە

مەۋقەنى تېخىمۇ زور كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىشكە قويۇپ، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشنى تەكىتلىدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، بېيجىڭ، 8 - ئاۋغۇست خەۋىرى. گوۋۇيۈەن زۇڭلىسى لى پېڭ ئۈنۈگۈن جىلىن، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىلىرىنىڭ كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈشنى ئاياغلاشتۇرۇپ بېيجىڭغا قايتتى.

لى پېڭ زۇڭلى 8 - ئاينىڭ 4 - كۈندىن 7 - كۈنىگىچە جىلىن، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىلىرىدە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇش ئەھۋالىنى تەكشۈردى. ئۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەنگە ۋەكالىتەن، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشنىڭ بىرىنچى سېپىدە كۈرەش قىلىۋاتقان ئارمىيە - خەلقتىن سەممىي ھال سورىدى، ئۇلارنىڭ كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈپ، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇش كۈرۈشىدە ئېرىشكەن نەتىجىلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈردى ۋە ئۇلارنى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇشقا رىغبەتلەندۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە شەرقىي شىمال رايونىنىڭ كېيىنكى قەدەمدىكى كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشى ۋە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى قاتارلىقلار جەھەتتە مۇھىم سۆز قىلدى.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چۈشتىن كېيىن لى پېڭ زۇڭلى جىلىن شەھىرىگە بېرىپ، جىلىن ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى خې جۇيكاڭ، ئۆلكە باشلىقى ۋاڭ جۇڭيۈ قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا 2 - سۇڭخۇاجياڭ دەرياسىغا جايلاشقان فېڭمەن سۇ ئامبىرىنى كۆزدىن كەچۈردى. لى پېڭ زۇڭلى توسمىنىڭ كەلكۈن مەزگىلىدىكى بىخەتەرلىكى، سۇ قويۇپ بېرىش مىقدارى ۋە ئېلېكتىر

شۇنىڭ بىلەن بىللە 2 - سۇڭخۇاجياڭ دەرياسىنىڭ قىشنىنى ۋە جىلىن شەھىرىنىڭ قىشنى مۇستەھكەملەپ ۋە ئېگىزلىتىپ، شەھەرنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش لازىم.

مۇشۇ ئاينىڭ 5 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن لى پېڭ زۇڭلى خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى سۇڭ ۋېيبىڭ، ئۆلكە باشلىقى شاۋچىخۇيىنىڭ ھەمراھلىقىدا جامۇس شەھىرىدىكى سۇڭخۇاجياڭ دەرياسىنىڭ قىشىغا بېرىپ، سۇ ئەھۋالى ۋە دەريا قىشىنىڭ ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، دەريا قىشىنى مۇستەھكەملەۋاتقان زاۋۇت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە ئاھالىلارنى يەنىمۇ غەيرەت قىلىپ زاۋۇتنى قوغداش، جامۇس شەھىرىنى قوغداشقا سەپەرۋەر قىلدى. جامۇس شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى دەريا قىشىدا ئازادلىق ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى قاتتىق ئىسسىقتا قارىماي قاشىنى مۇستەھكەملەۋاتاتتى. ئۆرگۈنلىگەن جەڭچىلەر مايكىلىرىنى سېلىۋېتىپ قىزغىن ئىشلەۋاتاتتى. لى پېڭ زۇڭلى ئازادلىق ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرىدىن ھال سورىغاندا، كۆپچىلىك بىرلىكتە: «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىشىپ بولسا بىر كىشى، كىممۇ بولالىسۇن ئۇنىڭ تەڭدىشى!» دەپ شوئار توۋلاپ، كەيپىياتنى ئىنتايىن جانلاندۇرۇۋەتتى.

لى پېڭ زۇڭلى تەكىتلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: بۇنىڭدىن كېيىن مەۋقەنى تېخىمۇ زور كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىشكە قويۇپ، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئومۇميۈزلۈك غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم. ئۇ مۇنداق دېدى: بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر

جامۇس قاتارلىق دەريا بويىدىكى مۇھىم شەھەرلەر ۋە ئىرىلغۇ يەرلەرنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش لازىم. دەريا بويىدىكى ھەر دەرىجىلىك شەھەرلىك - يېزىلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىكى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇش كۆرۈشىنى ھازىرقى خىزمەتلەردە بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشى لازىم. دەريادىكى توسالغۇلارنى ئادالاش خىزمىتىنى پەيتنى قولدىن بەرمەي چىڭ تۇتۇش لازىم.

لى پېڭ مۇنداق دېدى: جىلىن، خېيلۇڭجياڭ بىر قەدەر چوڭ كەلكۈن كەلگەن ئەھۋالدا يەنىلا يېزا ئىگىلىكىدىن ياخشى مول ھوسۇل ئېلىپ، مول ھوسۇل ئارقىلىق كېمەيگەن قىسمىنى تولۇقلىشى لازىم. ئۆلكىنىڭ ئىچكى ئەھۋالدىن قارىغاندا ياخشى ھوسۇل ئېلىش ئارقىلىق ئاپەت كەلتۈرگەن زىياننىڭ ئورنىنى تولۇقلىۋالغىلى بولىدۇ؛ پۈتۈن مەملىكەتتىن قارىغاندا شەرقىي شىمال ياخشىراق ھوسۇل ئالسا مەملىكەتنىڭ باشقا جايلىرىدىكى ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارنىڭ زىيىنىنى تولۇقلىغىلى بولىدۇ. كېيىنكى مەزگىللىك زىرائەت پەرۋىشىنى كۈچەيتىش لازىم.

لى پېڭ مۇنداق دەپ تەكىتلىدى: بۇ يىل كەلكۈن مەزگىلى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، نەتىجە ۋە تەجرىبە ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، شەرقىي شىمال رايونىنىڭ سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئاساسىي كەسپلەر بويىچە مۇھىم ئورۇنغا قويۇش لازىم. دۆلىتىمىز ھۆلچىلىك، قورغاقچىلىق ئاپىتى كۆپ يۈز بېرىدىغان دۆلەت، بۇ

يىقىندا ئاپتونوم رايونىمىزدىن بىر قىسىم ئورۇنلار ۋە شەخسلەر تەقدىرلەندى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى خەۋىرى. لەنجۇدا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك قۇمنى تىزگىنلەش خىزمىتى يىغىنىدا جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق ۋە قۇملۇق تەتقىقات ئورنى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىگە «مەملىكەت بويىچە قۇمنى تىزگىنلەشتە ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بېرىلدى. گوما ناھىيىلىك ئورمانچىلىق پونكىتىنىڭ باشلىقى ۋۇچېگلۇن، تۇرپان شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى چېن خۇگشۇەن، بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 4 - شى 63 - تۇەنىنىڭ باشلىقى يۇەن ئېگفېيغا «مەملىكەت بويىچە قۇمنى تىزگىنلەش ئەمگەك نەمۇنىچىسى» دەپ نام بېرىلدى.

بۇ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 42 يىلدىن بۇيان دۆلەت قۇمنى تىزگىنلەش بويىچە تۇنجى قېتىم تەقدىرلىگەن نەمۇنىچىلار ھېسابلىنىدۇ.

ئۇقتىسى قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرى بىلەن بىرلىشىپ، بىرلىكتە سىرتقا يۈزلىنىپ، ۋەكالەتەن ئېكسپورتنى يولغا قويۇپ، كارخانىلارنى چەت ئەللەر بىلەن ئالاقىلىشىشقا قاتناشتۇردى، زاۋۇتلارنى بىۋاسىتە خېرىدارلار بىلەن ئۇچراشتۇردى، بازار ئۇچۇرىنى ئىگىلىدى. شۇنداق قىلىپ سودا - سانائەت ساھەلىرى، پايدا - زىيانغا ئورتاق مەسئۇل بولۇش ئېكسپورت تىجارىتى يېڭى مېخانىزمىنى يولغا قويۇش داۋامىدا تەنتەرىقنى يەنىمۇ تۆۋەنلىتىپ، مەھسۇلات سۈپىتىنى ئۆستۈردى.

كەلكۈن مەزگىلىدىكى بىخەتەرلىكى، سۇ قويۇپ بېرىش مىقدارى ۋە ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ توك ھاسىل قىلىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئىگىلىگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى: كەلكۈن مەزگىلىدە بىخەتەرلىككە كاپالەتلىك قىلىش شەرتى ئاستىدا كەلكۈندىن پايدىلىنىپ، كۆپ توك ھاسىل قىلىش، ھەر ۋاقىت تۇسمىدا سۇ ئورنىنىڭ ۋە بېسىمىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى ۋە سۇ سىزىپ كېتىش جەھەتلەردە كۆرۈلگەن ئۆزگىرىشلەرنى كۆزىتىپ، دۆلەت كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش باش قوماندانلىق شتابىغا قويۇپ بېرىلىدىغان سۇ مىقدارىنى بەلگىلەشتە پايدىلىنىش ئۈچۈن مەلۇمات يەتكۈزۈپ بېرىش لازىم، بۇنىڭدىن كېيىن تەدبىر قوللىنىپ، سۇ ئامبىرىنىڭ تۇسمىسىنى ئېگىزلىتىش،

غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم. ئۇ مۇنداق دېدى: بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىل يەنىلا سۇڭخۇاجياڭ دەرياسى ۋادىسىدا ئاساسىي كەلكۈن مەزگىلى بولىدۇ. تېخىمۇ قاتتىق يامغۇر يېغىشى مۇمكىن، يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تېخىمۇ چوڭ كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويۇش كېرەك. ھەرگىز بىپەرۋالىق ئىدىيىسىدە بولۇشقا بولمايدۇ. فېڭمەن تۇسمىسىنىڭ بىخەتەرلىككە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش لازىم. فېڭمەن سۇ ئامبىرىنىڭ تۇسمىسى خەتەرلىك تۇسما، ئەڭ يامان تەرەپنى چىقىش قىلىپ، ئەڭ ياخشى تەرەپكە قاراپ تىرىشىش لازىم. جىلىن، خاربىن،

دۆلىتىمىز ھۆلچىلىك، قۇرغاقچىلىق ئاپىتى كۆپ يۈز بېرىدىغان دۆلەت، بۇ يىللىقى سۇ ئاپىتى ئارقىلىق پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇشى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى. شەرقىي شىمال رايونىنىڭ سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشىدا فېڭمەن سۇ ئامبىرىنىڭ تۇسمىسىنى مۇستەھكەملەش، ئېگىزلىتىشنى ياخشى تۇتۇپ، سۇڭخۇاجياڭ دەرياسىنىڭ قىشنى ئېگىزلىتىپ، شەھەرنىڭ كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئۆلچىمىنى مۇۋاپىق ئۆستۈرۈش، 2 - سۇڭخۇاجياڭ دەرياسى ۋە نېنجياڭ دەرياسى قاتارلىق دەريا بويىدىكى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشلىرىنى كۈچەيتىش لازىم.

ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 34 سوت مەھكىمىسىدە ئۆسمۈرلەر سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى

ئۆز مۇخبىرىمىز جۇ يۈيى، ئىختىيارىي مۇخبىرلىرىمىز ۋاڭ ۋېيۇ، جاڭ تاۋ خەۋەر قىلىدۇ: ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 34 خەلق سوت مەھكىمىسىدە ئۆسمۈرلەر سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى. ھازىر ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈش نىسبىتى بىر قەدەر يۇقىرى بولۇپ، ئۆتكەن يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە جىنايەت ئۆتكۈزۈپ جازالانغان ياش - ئۆسمۈرلەر ئومۇمىي سوتلانغان جىنايەتچىلەرنىڭ 60 پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى.

بۇ ياش - ئۆسمۈرلەر ئىچىدە يالغۇز پەرزەنتلەر نىسبىتى يىلدىن يىلغا كۆپەيمەكتە. شۇڭا ياش - ئۆسمۈرلەرنى ياخشى تەربىيىلەپ، ئۇلارنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈشىنى ئازايتىش ئىز باسارلارنى يېتىشتۈرۈپ، جەمئىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇشقا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش بولۇپ قالدى. ئۈرۈمچى، شىخەنزە، قارامايدىكى خەلق سوت مەھكىمىلىرى سوتلاشقا تەربىيىنى سىڭدۈرۈپ، قانۇن - تۈزۈم تەربىيىسى ئېلىپ بارغانلىقى ۋە جەمئىيەت ھەر تەرەپتىن ياردەم بەرگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ جايلاردىكى بىر تۈركۈم جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئۆسمۈرلەر خاتالىقىنى تۈزىتىپ، يارامىلىق كىشىلەرگە ئايلاندى. ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسى جايلاردىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق سوت مەھكىمىلىرىدىن ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ «ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ جىنايەت ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا بىر قانچە بەلگىلىمە»سىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، سىياسىي مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك، كەسپىي ئىقتىدارى ياخشى سوتچىلارنى تاللاپ، ياش - ئۆسمۈرلەر جىنايەت ئەنزىلىرىنى سوتلاشقا قويۇپ، ئازغان ياش - ئۆسمۈرلەرنى قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى.

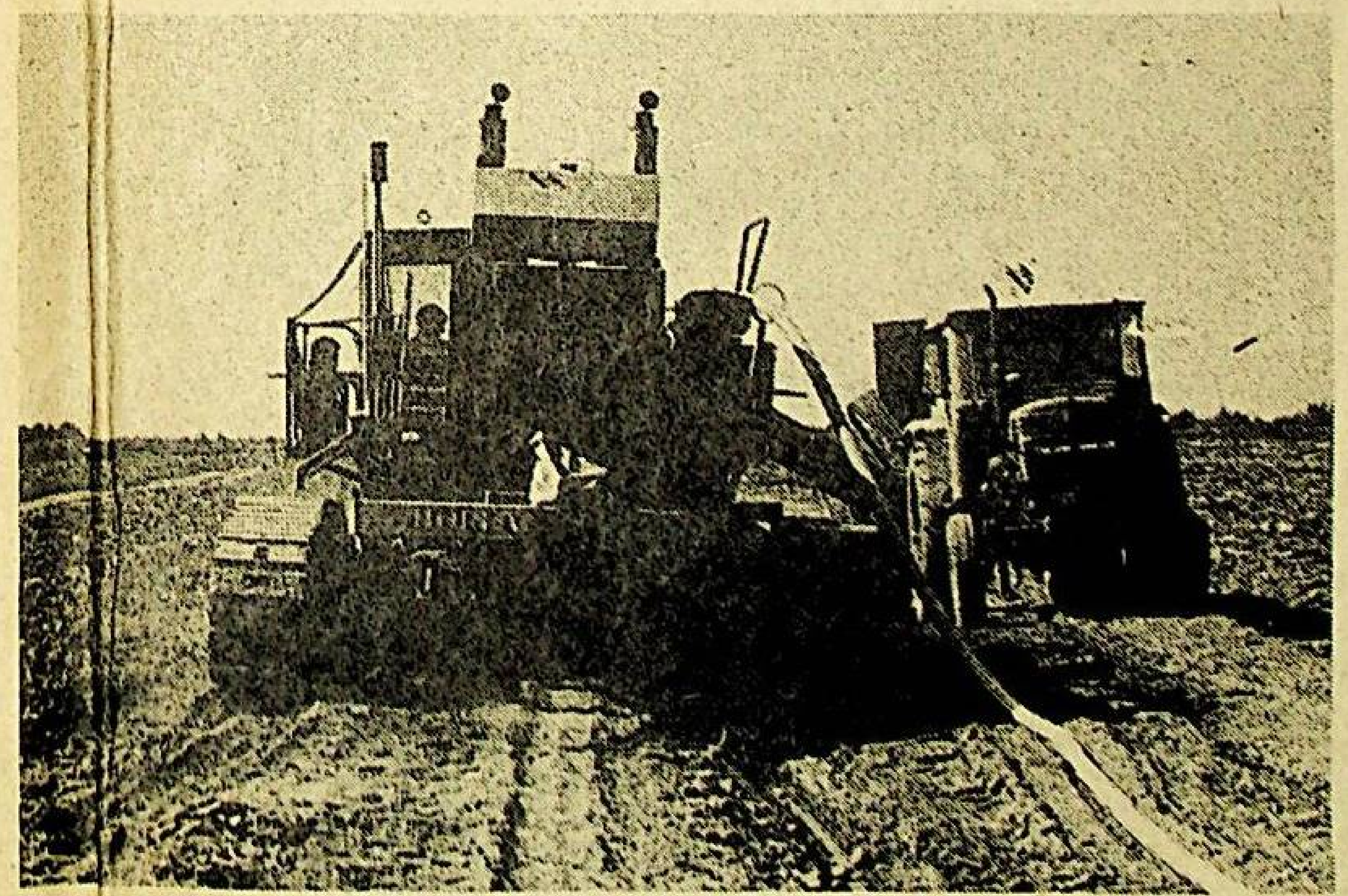

«29» ئۈەن - مەيدان تۇپراقىنىڭ شورلىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەشتە بىر قەدەر ئىلغار بولغان ئورۇبا ئارقىلىق سۇنى چىقىرىۋېتىش يېڭى تېخنىكىسنى كىرگۈزۈپ، كەڭ - كۆلەمدە قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىپ 25 مىڭ مو يەردىكى مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ، باشقۇرۇش خىراجىتىنى ئازايتتى.

سۈرەتتە: سۇ ئورۇبا ئورنىتىش ماشىنىسى مەشغۇلات ئۈستىدە.

چاڭ يۈيلەن فوتوسى

شىنجاڭ غەربىي رايونىدىكى كوماندىر - جەڭچىلەر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردىكى خەلقلەرنىڭ ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇشىغا ياردەم بەردى

قىسىمدا تۇرۇشلۇق مۇخبىرىمىز چيۇ مىڭچۈەن، ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز ئۇۋ شىجىن خەۋەر قىلىدۇ: ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ يىل ئارقا - ئارقىدىن يۈز بەرگەن پەۋقۇلئاددە ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ۋە كەلكۈن ئاپىتى مەزگىلىدە شىنجاڭ غەربىي رايونى ھازىرغا قەدەر 20 نەچچە مىڭ (قېتىم) ئاپتوموبىل، 20 مىڭ كوماندىر - جەڭچىنى ئاجرىتىپ، ئاپەت يۈز بەرگەن رايوندىكى ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ قۇرغاقچىلىققا، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشىگە پائال ياردەم بەردى.

بۇ يىل كىرگەندىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدا 40 يىلدىن بۇيان ئاز كۆرۈلگەن پەۋقۇلئاددە ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەردى. قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، غەربىي رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك ئورۇنلار ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ تەشكىللەپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئېگىز تىرىلغۇسىغا، يازلىق ئاشلىق ۋە ئوت - چۆپ، يەم خەشەك يىغىۋېلىشىغا ياردەم بەردى. كوماندىر - جەڭچىلەر جايلارنىڭ ئېرىق - ئۆستەڭلەردە سۇ سىڭىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشىغا ياردەملەشتى؛ 1.8 كىلومېتر ئېرىق چاپتى؛ 300 دىن ئارتۇق قۇدۇق قازدى؛ 20 نەچچە مىڭ قېتىم ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ، ئاپەت يۈز بەرگەن رايوندىكى ئاممىغا خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ۋە ئادەم - چارۋا ماللارغا سۇ يەتكۈزۈپ بەردى.

6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن بۇيان، قۇرغاقچىلىق بولۇۋاتقان جەنۇبىي - شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئۆدا يامغۇر يېغىپ، كۆپلىگەن رايونلاردىكى دەريا سۈيى تېشىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن كەلكۈن ئاپىتى يۈز بېرىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكى ئېغىر تەھدىتكە ئۇچرىدى. ئاپەت يۈز بەرگەن رايوندا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى كوماندىر - جەڭچىلەر تېزدىن ھەرىكەتكە كېلىپ، ئاممىنى قۇتقۇزۇپ، چارۋا ماللارنى ئاسرىدى؛ توما ياساپ، يا ئېلىپ كەتكەن تاشيول، تۆمۈريول، كۆۋرۈكلەرنى ياسىدى؛ سۇ كۆلچەكلىرىنى راۋانلاشتۇردى؛ بۇغدايلارنى يىغىپ، توشۇدى. 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئەتىگەن سائەت بىردە شىخەنزىدىكى زاپاس شى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن دەرھال ئوت لېيەن ئەسكىرىي كۈچىنى تەشكىللەپ، كېچىلەپ يول يۈرۈپ 40 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونغا بېرىپ، كەلكۈن بىلەن ئېلىشىپ، ماناس دەرياسىنىڭ تۇسمىسىنى مۇستەھكەملىدى. بىر كېچە - كۈندۈز جەڭ قىلىش ئارقىلىق كوماندىر - جەڭچىلەر 4000 تاغار قۇم - شېغىل تۆكۈپ، 300 مېتر تۇسمىنى مۇستەھكەملەپ، ئۈرۈمچى - ئىلى تاشيولى، شىمالىي شىنجاڭ تۆمۈريول كۆۋرۈكىنى ساقلاپ قىلىپ، شىخەنزە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ھەم ماناس دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى.

ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، دۆلەتكە كۆپلەپ ئاشلىق سېتىپ بېرەيلى

يەكەن ناھىيىسى دۆلەتكە يازلىق ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولدى

يەكەن ناھىيىسىدە بۇ يىل 550 مىڭ مو يەردىكى كۈزگى بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىندى. مول ھوسۇل خوشاللىقىغا چۆمگەن دېھقانلار 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنىگىچە دۆلەتكە 28 مىليون 320 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سېتىپ بېرىپ، ۋەزىپىنى مۇددەتتىن 15 كۈن بۇرۇن ئورۇنداپ بولدى.

ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يازلىق يىغىم ۋە ئېكىش تېرىلغۇسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىنلا، ھەر قايسى يېزا - بازار باشلىقلىرى يىغىنى ئېچىپ، كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ، دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداشقا سەپەرۋەر قىلدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاساسىي قاتلام ئاشلىق سېتىۋېلىش پونكىتلىرىغا 42 كادىر ئەۋەتىپ، ئاشلىق سېتىۋېلىشقا ياردەملەشتۈردى. دېھقانلار كەلگۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش جېڭىگە ئاتلانغان جىددىي پەيتىمۇ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئالدىن تەييارلىغان ئاشلىقلىرىنى دۆلەتكە سېتىپ بەردى. ناھىيىلىك تۆت چوڭ رەھبەرلىك بەنزىسىدىكى يولداشلار ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتلىرىغا بېرىپ، دېھقانلارنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى ئاڭلىدى ھەمدە نەق مەيداندا ئىش بېجىرىپ، رەسمىيەتلەرنى ئازايتتى.

ئىبراھىم ئەيسا

چومپاق يېزىسى دۆلەتكە ئاشلىق - سېتىپ بېرىشتە 14 يىل ئىلغارلىقنى قولدىن بەرمىدى

قۇرغاقچىلىق ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، يازلىق ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئالغان پوسكام ناھىيىسىنىڭ چومچاق يېزىسى دۆلەتكە 1 مىليون 75 مىڭ 115 كىلوگرام ئاشلىق سېتىپ بېرىپ، ۋەزىپىنى 19% ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ، دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتىكى ئىلغار يېزا بولۇپ تەقدىرلەندى.

بۇ يېزا ناھىيە بويىچە 13 يىل ئاشلىق سېتىپ بېرىشتە ئىلغار يېزا بولۇپ كېلىۋاتاتتى. بۇ يىل بۇ يېزىدا ئېغىر قۇرغاقچىلىق، مۆلدۈر ئاپىتى يۈز بەرگەن بولسىمۇ، يېزىلىق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى پىلان - تەدبىرلەرنى بالدۇر ۋە پۇختا ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، كادىرلار ۋە دېھقانلارنى ئاپەت ئۈستىدىن غەلىبە قىلىشقا يېتەكلىدى. يېزا باشلىقلىرى ۋە يېزا ئورگىنىدىن ئاساسىي قاتلاملارغا بارغان كادىرلار مەھەللە ۋە كەنتلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ، دېھقانلارنىڭ يازلىق يىغىم ئىشلىرىغا ياردەملەشتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، دېھقانلارغا سوتسىيالىستىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىش قىزغىنلىقىنى ئاشۇردى. بۇنىڭ بىلەن بۇ يېزىدا كەنتلەر ئارا، مەھەللىلەر ئارا، ئائىلىلەر ئارا ۋە پارتىيە - ئىتتىپاق ئەزالىرى ئارا دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتە مۇسابىقىلىشىش پائالىيىتى قانات يېيىپ كەتتى. پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە كادىرلار دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتە باشلامچىلىق رول ئوينىدى. شۇڭا دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىش خىزمىتى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ۋەزىپە ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. دىنا كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئابدىرېھىم مەمەت دۆلەتكە 3340 كىلوگرام ئاشلىق سېتىپ بېرىپ، ئۆز ئائىلىسىنىڭ ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى 75% ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى.

ھۆسەن خالەم

غۇلجا ناھىيە دۆڭمازار بازىرىدىكى دېھقانلار بەس - بەستە دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىش بىلەن بىللە، ئاشلىقنىڭ سۈپىتىگىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرمەكتە. ئۇلار دۆلەتكە ساتىدىغان ئاشلىقلىرىنى تولۇق قۇرۇتۇپ، پاكىزلاپ ئاندىن ئۆتكۈزدى.

سۈرەتتە: دېھقانلار بۇغداي تازىلىماقتا.

خالمۇرات ئۇيغۇر فوتوسى

چاپچال ناھىيىسى دۆلەتكە يازلىق ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى 59% ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى

ئۆتكەن يىلى دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىشتە مەملىكەت بويىچە ئىلغار ناھىيە بولۇپ تەقدىرلەنگەن چاپچال ناھىيىسىدىكى دېھقانلار 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنىگىچە 4 مىليون 150 مىڭ كىلوگرام يازلىق ئاشلىق سېتىپ بېرىپ، يازلىق ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى 59% ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى.

ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئۆتكەن يىللىقى تەجرىبە - ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەش ئاساسىدا ئاشلىق سېتىپ بېرىش، ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى يىل بېشىدىلا پۇختا ئەمەلىيلەشتۈردى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق سېتىۋېلىش ۋاقتىنى ئۇزارتىپ، دېھقانلارغا ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئاشلىق سېتىپ - بەرگەن دېھقانلارغا نەق پۇل تارقىتىپ، دېھقانلارنىڭ ئاشلىق سېتىپ بېرىش ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى.

ئابلىكىم مۇھەممەت

ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت بانكىسى تاشقى پېرېۋوت كەسپىنى يولغا قويۇپ، دەسلەپكى ئۈنۈمگە ئېرىشتى

ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز مەتمىن داۋۇتخەۋەر قىلىدۇ: تاشقى پېرېۋوتنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدىكى رولىنى تېخىمۇ تولۇق جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت شۆبە بانكىسى 1989 - يىلى تاشقى پېرېۋوت كەسپىنى يولغا قويۇپ، خەلق پۇل مەبلىغىنى ئاساس قىلغان خەلقئارا كەسپ ساھەسىنى ئاچقان ئىدى، ئىككى يىل مابەينىدە، بۇ بانكا تاشقى پېرېۋوت مۇلازىمەت ئىقتىدارىنى كۆپ خىللاشتۇرۇش، يۈرۈشلەشتۈرۈش، مۇلازىمەت ۋاستىلىرىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇردى، ھازىرغىچە تاشقى پېرېۋوت ھېساباتىدىكى ئامانەت - قەرز پۇل، خەلقئارا تاشقى پېرېۋوت، خەلقئارا راسچوت، يىراق مەزگىللىك تاشقى پېرېۋوتنى ئېلىپ - سېتىش، دوكمېنت دەللەش ۋە مەسلىھەت بېرىش قاتارلىق كەسپلەرنى يولغا قويۇش ئارقىلىق تاشقى پېرېۋوت جەھەتتە مەلۇم كېپىللىك ئىقتىدارىنى ھازىرلاپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئىچىدە تاشقى پېرېۋوت قەرز ئېلىش سالاھىيىتىگە ئېرىشتى، بۇ يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ھەر خىل تاشقى پېرېۋوت ئامانىتى ئالدىنقى يىلنىڭ شۇ مەزگىلىدىكىدىن 673 مىڭ دوللار ئاشتى، تارقاتقان تاشقى پېرېۋوت ھېساباتىدىكى جەمئىي قەرز پۇلى 540 مىڭ دوللار بولدى، خەلق پۇلى ئارقىلىق يۈرۈشلەشكەن قەرز پۇلدىن 4 مىليون 700 مىڭ يۈەن تارقاتتى، خەلقئارا راسچوت كەسپى مىقدارى مۇقىم ئاشتى، خەلقئارا ۋاكالەتەن بېجىرىدىغان بانكىلار تورى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللىنىپ، سىرتقا ئېچىۋېتىلىدىغان كەسپنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

تاشقى پېرېۋوت ھېساباتىدىكى قەرز پۇل جەھەتتە بۇ بانكا دۆلەتنىڭ چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلىرىنىڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىش، كارخانا مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازار رىقابىتىنى كۈچەيتىشكە ئۈستۈنلۈك مەدەت بەردى. شىنجاڭ «1 - ئىيۇل» پاختا توقۇمىچىلىق 2 - زاۋۇتى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە توقۇمىچىلىق ساھەسىدىكى تايانچ كارخانا بولۇپ، تېخنىكا ئۆزگەرتىشتە مەبلەغ جىددىي ئېھتىياج بولغاندا، مەزكۇر بانكا ئۇرلەر ئۈستىدە قاتتىق باھالاش ئېلىپ بېرىش ئاساسىدا، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 3 قېتىمدا جەمئىي 786 مىڭ دوللار قەرز پۇل تارقىتىپ، مەزكۇر زاۋۇتنىڭ سىرتتىن ئىلغار ئۈسكۈنە كىرگۈزۈش ئارقىلىق ئالاھىدە ئىنچىكە يىپ ئىگىرىشكە مەدەت بەرگەچكە، كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى زور ھەجىمدە ئاشتى.

قىسقا خەۋەر

● بۇ يىل يېڭىسار ناھىيىسى 102 مىڭ مو يەرگە كېۋەز تېرىدى. ناھىيە دەرىجىلىك 13 نەپەر رەھبىرىي كادىر بىردىن يېزىدا ئۇزاقتىدا تۇرۇپ ئىشلەپ، ئاساسىي قاتلامغا چوڭقۇر چۆكۈپ مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا بايقاپ ۋە ھەل قىلىپ كېۋەز پەرۋىشىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى. پاختىدىن بۇ يىلمۇ مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن، 13 نەپەر رەھبىرىي كادىرنىڭ ھەر بىرسى 200 مودىن، 67 ئىدارە، بۆلۈم، يېزا دەرىجىلىك كادىرلار 100 مودىن، كەنت، مەھەللە كادىرلىرى 30 مودىن 50 موغىچە پاختىنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتىنى 90 دىن 100 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش بويىچە كېۋەز يەرلىرىنى ھۆددىگە ئالدى.

ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ھېيت، بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىمۇ ئېتىز بېشىدىن ئايرىلماي جان كۆيدۈرۈپ ياخشى ئىشلىگەنلىكتىن، كېۋەز پەرۋىشى يىللاردىكىدىن ياخشى بولدى.

ئۆز مۇخبىرىمىز ئابدۇللا ئابدۇرېشىت

قوبۇقسار ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى سۈپەت ئۆتكىلىنى چىڭ تۇتۇپ، ئىقتىسادىي

ئۈچۈن، 13 نەپەر رەھبىرىي كادىرنىڭ ھەر   ئۆز مۇخبىرىمىز ئابدۇللا ئابدۇرېشىت

قوبۇقسار ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى سۈپەت ئۆتكىلىنى چىڭ تۇتۇپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئاشۇردى

ئۆز مۇخبىرىمىز زورۇللا سوپىيوپ خەۋەر قىلىدۇ: قوبۇقسار ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى سۈپەت ئۆتكىلىنى چىڭ تۇتۇشتا ئۈنۈملۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئاشۇردى.

قوبۇقسار ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى 1989 - يىلى 6 - ئايدا رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن بولسىمۇ، سۈپەت ئۆتكىلىنى چىڭ تۇتمىغانلىقى، تېخنىكىنىڭ تۆۋەنلىكى، باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشەلمىگەنىدى. زاۋۇت رەھبەرلىكى بۇ ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، بۇ يىلدىن باشلاپ زاۋۇت باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى، تۇز سۈزۈش ۋەزىپىسىنى زاۋۇت ھۆددىگەرگە كۆتۈرە بېرىش، ھۆددىگەرلەر ئىشچىلارغا كۆتۈرە بېرىش قاتارلىق تۈزۈملەرنى يولغا قويۇپ، مەسئۇلىيەتنى قاتلاممۇ قاتلام كۈچەيتتى. ئۆلچەمگە توشمىغان تۇزنى زاۋۇتتىن قەتئىي چىقارمىدى. ئاپتونوم رايونلۇق خىمىيە زاۋۇتىدىن سۈپەت بىلىملىرى توغرىسىدا دەرس ئۆتۈپ بېرىشكە ئىككى تېخنىك خادىم تەكلىپ قىلىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلىدى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن سۈپەت بىلىملىرى توغرىسىدا قەرەللىك ئىمتىھان ئېلىپ، ئۇلاردا «سۈپەت بىرىنچى» قارىشىنى تۇرغۇزدى. نەتىجىدە بۇ زاۋۇتنىڭ تۇزىنىڭ سۈپىتى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار تەرىپىدىن ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 1 -، مەملىكەت بويىچە 2 - بولۇپ باھالىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا بازار تېپىپلا قالماستىن، شەنشى، گۇاڭشى، خېنەن، دالىيەن قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەردىمۇ بازار تاپتى. بۇ زاۋۇت بۇ يىل 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە سىرتقا 30 مىڭ توننا سانائەت تۇزى يۆتكەپ يىللىق ۋەزىپىنى تولۇق ئورۇندىدى؛ 7 - ئايغىچە 2000 توننا ئىستېمال تۇزى يۆتكەپ، يىللىق ۋەزىپىنى 200% ئورۇنداپ، ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنى 5 مىليون 250 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، قوبۇقسار ناھىيىسىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي تۈۋرۈكلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. بۇ زاۋۇتنىڭ بۇ يىللىق تۇز سۈزۈش ۋەزىپىسى 80 مىڭ توننا بولۇپ، 7 - ئايغىچە 60 مىڭ توننا تۇز سۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولدى.

نىيە ناھىيىسى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشنى چىڭ تۇتۇپ، ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلدى

ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز سىدىق قاۋۇز خەۋەر قىلىدۇ: نىيە ناھىيىسى چارۋا مال نەسلىنى ياخشىلاشنى ئاساسىي نىشان، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە سودىنى بىر گەۋدە قىلغان ئۈنۈۋېرسال ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئۆتكەن يىلدىن باشلاپ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى بوشاشتۇرماسلىق ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، ئاساسىي كۈچنى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا قاراتتى. يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلاردىن ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىك خادىملارنى ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرۈشكە كونكرېت يېتەكچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. توققۇز تۈر بويىچە ئالتە قارار كۇرس ئېچىپ، 2200 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىدى. ناھىيە بويىچە ئۆتكەن يىلى يىل ئاخىرىدا قوتاندا قالغان چارۋا مال 224 مىڭ 800 تۇياق بولۇپ، قوتاندىن چىقىرىش نىسبىتى 26%، تاۋار نىسبىتى 35% ئاشتى. بۇ يىل قاتتىق قار يېغىپ چارۋاماللار قىيىن ئەھۋالدا قالغان بولسىمۇ، 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 27 مىڭ 100 تۇياق تۆل قاتارغا قوشۇلۇپ، چارۋا مال ئۆتكەن يىلىنىڭ شۇ مەزگىلىدىكىدىن 12% كۆپەيدى.

نىيە ناھىيىسى چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تۆۋەندىكى بىر قانچە تۈرلۈك ئىشنى چىڭ تۇتتى.

1) يېزىلاردا ماشىنىلاشقان ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك بازىسى قۇرۇپ، ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك مەنبەسىنى كۆپەيتتى. سالغۇزەك، ئايتاغ قاتارلىق جايلاردا يۈرۈشلەشتۈرۈلگەن ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك بازىلىرى قۇرۇلغاندىن باشقا، باشقا يېزىلاردىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئوتلاق بازىسى قۇرۇلۇپ، 16 مىڭ 200 مو بوز يەر ئېچىلدى. ئۆتكەن يىلى 9 مىليون 400 مىڭ كىلوگرام ئوت - چۆپ ئىشلەپچىقىرىلىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا يۆتكەپ بېرىلدى. 2) چارۋا مال نەسلىنى ياخشىلاشنى چىڭ تۇتتى. بۇ ناھىيە تاغلىق رايونلاردا لىنكولىن قويىنى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا كۆپ قوزىلايدىغان كىچىك قۇيرۇقلۇق گۆش قويىنى بېقىشنى ئاساس قىلىپ، يەرلىك ئۆچكىلەرنى تىۋىتلىك ئۆچكىگە ئۆزگەرتىشنى چىڭ تۇتتى. ھازىرغىچە نەسلى ئۆزگەرتىلگەن چارۋا مال 59 مىڭ تۇياقتىن ئاشتى، قوينىڭ ئېغىرلىقى ئەسلىدىكى 28 كىلوگرامدىن 40 كىلوگرامغا، يۇڭ مىقدارى بىر كىلوگرامدىن 3.5 كىلوگرامغا، تىۋىت 60 گرامدىن 300 گرامغا يەتتى.

3) چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مۇھىتى، تۇرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئۇلارنى ئولتۇراقلاشتۇرۇش ۋە يېرىم ئولتۇراقلاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا مۇقىم ئۆيى بولۇش، مۇقىم قاشالاشتۇرۇلغان ئوتلاق بولۇش، چارۋىچىلار، چارۋىلارنىڭ مۇقىم ئەسلىھەلىرى بولۇش، مۇقىم ئېغىل قوتان بولۇشتىن ئىبارەت «تۆت بولۇش» تەلىپى بويىچە 129 ئائىلىلىك چارۋىچىنى ئولتۇراقلاشتۇردى. چارۋىچىلىق بازىلىرىدا 3825 كۋادرات مېتىر كۆلەمدە ئېغىل-قوتان ياساپ، 236 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ، چارۋا ماللارنىڭ سۇ ئىچىش مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. بىر قىسىم چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرىگە شامال گېنېراتورى ئورنىتىپ، چەت - ياقا، تاغلىق رايونلاردىكى چارۋىچىلارنى تېلېۋىزور كۆرەلەيدىغان، رادىئو، ئۈنئالغۇ ئاڭلىيالايدىغان ئىمكانىيەتكە ئىگە قىلدى.

مەكىت ناھىيىسى پىلىچىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى باشلامچى كەسىپ سۈپىتىدە تۇتۇپ، يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشتى

ئۆز مۇخبىرىمىز تۇردى مەتنىياز خەۋەر قىلىدۇ: مەكىت ناھىيىسى تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، پىلىچىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى باشلامچى كەسىپلەرنىڭ بىرى سۈپىتىدە چىڭ، ياخشى تۇتۇپ، ناھىيە ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش، خەلقنىڭ ئىقتىسادىي سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشتى.

1989 - يىلدىن باشلاپ ناھىيە رەھبەرلىكى ساۋاقلارنى قوبۇل قىلىپ، پىلىچىلىكنىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى بىلەن ۋاقىت، سۇ، يەر تالاشمايدىغان، دېھقانلارنى ئەمەلىي نەپكە ئىگە قىلىدىغان كەسىپ ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تونۇپ يېتىپ، ئۆز يېرىنىڭ تەبىئىي ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، پىلىچىكنى راۋاجلاندۇرۇشنى ياختا ئىشلەپچىقىرىشتىن قالسىلا باشلامچى كەسىپ قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خوتەن ۋىلايىتىدىن تېخنىك تەكلىپ قىلىپ بىر تۈركۈم پىلە - ئۈجمىچىلىك تېخنىكلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. پىلىچىلىك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ياخشى ئاساس سېلىش ئۈچۈن، ئۈجمە كۆچىتى يېتىشتۈرۈشنى چىڭ تۇتتى. يېقىنقى ئۈچ يىل ئىچىدە ناھىيە بويىچە يېتىشتۈرۈلگەن ئۈجمە كۆچىتى ئىككى يېرىم مىليون تۈپتىن ئېشىپ، سىرتتىن ئۈجمە كۆچىتى يۆتكەپ كېلىش ھالىتىگە خاتىمە بېرىلدى. بۇ يىل ناھىيە بويىچە 300 مىڭ تۈپ ئۈجمىنى ئۇلاش، 500 مو يەرگە ئۈجمە تىكىش پىلانى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. مۇشۇ ئاساستا، بۇ ناھىيە بۇ يىل 3200 ئائىلىگە 1800 قۇتا پىلە ئۇرۇغى تارقاتقاندى. پىلە باققۇچى ئائىلىلەر تېخنىكىلىق تەلەپ بويىچە پىلە بېقىشنىڭ تۈرلۈك تەييارلىقىنى پۇختا ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە 60 نەپەر كادىر ئاجرىتىلىپ، پىلىچىلىك ئىشلىرىغا بولغان تەكشۈرۈش، يېتەكچىلىك قىلىش كۈچەيتىلدى. نەتىجىدە پىلە مەھسۇلاتى يىللاردىكىدىن ئاشتى. 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە پىلىكارلار دۆلەتكە جەمئىي 37 توننا يازلىق پىلە غوزىسى سېتىپ بەردى. بۇ، بۇلتۇرقى شۇ مەزگىلدىكىدىن 16 توننا 300 كىلوگرام ئارتۇق. بۇ ناھىيىنىڭ قوروما يېزىسىدىكى پىلىكارلار پىلە ئۇرۇقىنى تۇجۇپلەپ باققانلىقتىن، بىر قۇتا پىلىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 32 كىلوگرامدىن پىلە غوزىسى ئالدى. ناھىيە بويىچە بىر قوتا پىلىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 21 كىلوگرامغا يېتىپ، بۇلتۇرقىدىن ئالتە كىلوگرام ئاشتى. دېھقانلار بۇ يىل يازلىق پىلىدا 500 مىڭ يۈەنگە يېقىن كىرىم قىلدى.

شىنجاڭ يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى تۇرپان شەھىرىدە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تۇنجى قېتىملىق يېزا - بازار كۆمۈر كانلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلغۇچى خادىملارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى.

سۈرەتتە: كۇرسانتلار دەرس ئاڭلىماقتا.

دىلشات ھۇشۇر فوتوسى

ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇرېھىم قاسىم مۇخبىرىمىزنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەردى: (2)

بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر ئەستايىدىل ئىجرا قىلىنىدۇ

تۈز مۇخبىرىمىز غەيرەت ئابدۇللا

بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلارغا سىياسىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي جەھەتلەردە قويۇلىدىغان تەلەپلەر قانداق بولىدۇ؟ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانىنى تەڭشەشكە بولامدۇ - يوق؟ نىشانلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدىغان كەسىپلەر قايسى ۋە قوبۇل قىلىش ئۇسۇلى قانداق؟ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا دائىر يەنە قانداق كونكرېت بەلگىلىمىلەر بار؟ دېگەنگە ئوخشاش مەسىلىلەر توغرىسىدىكى چۈشەنچىمىزنى ئايدىڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن، يېقىندا مەن ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇرېھىم قاسىمنى زىيارەت قىلدىم. ئۇ سورىغان سوئاللىرىمغا جاۋاب بېرىپ، ئالدى بىلەن بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلارغا سىياسىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي جەھەتلەردە قويۇلىدىغان تەلەپ ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى:

— بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسىدىن باشقا، ئۇلارنى سىياسىي، ئەخلاقىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ، ئەلالىرىنى تاللاش پرىنسىپى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىنىدۇ. سىياسىي ئۆلچەمدە چىڭ تۇرۇپ، قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسىي سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ. ئىمتىھان بەرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۆت ئاساسىي پرىنسىپنى ھىمايە قىلىشى، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە ئىشىكنى ئېچىۋېتىشنى ھىمايە قىلىشى، ئەخلاق - پەزىلەتتە ياخشى بولۇشى، قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلغان بولۇشى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا ئاساسىي قىلىنىدۇ؛ (4) بىر تۇتاش ئىمتىھاندا باشقىلار ئورنىغا ئىمتىھان بەرگەن، باشقىلارغا ئىمتىھان بەرگۈزگەن ۋە كۆچۈرمىكەشلىك قىلغانلار.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ سالامەتلىك سۈپىتىنى تەكشۈرۈشتە دۆلەت مائارىپ كومىتېتى بەلگىلىگەن سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش ئۆلچىمى ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەنتەربىيە ئۆلچىمىگە يېتىش نەتىجىسى ئاساس قىلىنىدۇ. قوبۇل قىلىش شەرتىگە توشقان مېيىپلارنى چەتكە قېقىشقا بولمايدۇ.

يولداش ئابدۇرېھىم قاسىم ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانىنى تەڭشەشكە بولامدۇ - يوق؟ دېگەن مەسىلە ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانىنى قاتتىق ئىجرا قىلىشىمىز كېرەك. پىلانىنى تەكشۈرۈشكە، تەڭشەشكە بولمايدۇ. ھاۋالە بىلەن تەربىيەلەپ بېرىلىدىغان ئوقۇغۇچىلاردىن قوبۇل قىلىش پىلانىنى ۋە ئۆز خىراجىتى بىلەن ئوقۇيدىغانلارنى قوبۇل قىلىش پىلانىنى ئۆز ئارا تەڭشەشكە تېخىمۇ بولمايدۇ. ھاۋالە بىلەن ئوقۇتۇش نامى بىلەن ئوقۇغۇچىلاردىن پۇل ئېلىپ ئوقۇتۇش ئەھۋالى قەتئىي چەكلىنىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانىنى ئورۇنداشتا ھەقىقەتەن قىيىنچىلىقى بار مەكتەپلەر ۋە كەسىپلەر پىلانىنى ئورۇندىمىسىمۇ بولىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا زاپاس كۆرسەتكۈچ ئېلىپ كەلگەن مەكتەپلەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتىن ئىلگىرى، زاپاس كۆرسەتكۈچنى ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسىغا تاپشۇرۇپ، بىر تۇتاش بەلگىلىمىدە بەلگىلەنگەن تەرتىپ بويىچە قوبۇل قىلىنىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، تولۇقلاپ ئوقۇغۇچى تارماقلىرىغا قارايدىغان يېزا ئىگىلىك، ئورمانچىلىق، تېببىي، كۆمۈركان ۋە نېفىت مەكتەپلىرى بۇرۇن بەلگىلەنگەن نىشانلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانى بويىچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدۇ. مەخسۇس كۇرس مەكتەپلىرىگە ناھىيە (مەيدان) لاردىن نىشانلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا «ئومۇمىي پىلانىنى ئاشۇرۇۋەتمەسلىك، ئۆز ئارا تەڭشەش»دىن ئىبارەت ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پرىنسىپى يولغا قويۇلىدۇ، يەنى پىلاندىن ئاشۇرۇپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا بولمايدۇ. لېكىن ئوقۇغۇچى مەنبەسى ئاز بولغان جايلارنىڭ ئىمتىھان نومۇرىنى مۇۋاپىق تۆۋەنلىتىپ قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ. 40 نومۇر تۆۋەنلەتكەندىمۇ يەنىلا ئوقۇغۇچى مەنبەسى بولمىسا، بۇنداق جايلارنىڭ نىشانلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانىنى تەڭشەشكە بولىدۇ. باشقا مەكتەپلەرگە نىشانلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى دۆلەت مائارىپ كومىتېتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلىرى بويىچە بېجىرىلىدۇ.

ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنىڭ ئاشكارىلىق دەرىجىسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا سورىغىنىمىزدا، يولداش ئابدۇرېھىم قاسىم جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

— ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىدە ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش كومىتېتى بەلگىلىگەن «ئون ئىشتا ئاشكارا بولۇش» ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش سىياسىتى، تۈزۈمى، چارىسى، نەتىجىسى، ئىمتىھان بەرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھان نومۇرى ۋە قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىسىملىكى جەمئىيەتكە ئېلان قىلىنىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئۈستىدە نازارەت قىلىشىغا

«پارتىيە تۇرمۇشى»
ناملىق مۇكاپاتلىق قوبۇل قىلىنغان ماقالىلەردىن

سانجى ئوبلاستى ئاساسىي قاتلاملاردىكى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيەلەش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى

تۈز مۇخبىرىمىز ئىليار تۇرسۇن خەۋەر قىلىدۇ: سانجى ئوبلاستىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئۆز ئىشىنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيەلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ، ئاساسىي قاتلاملاردىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى يەنىمۇ ئۆستۈردى.

سانجى شەھىرى دىيەنبا يېزىسىدا 1985 - يىلى ئوبلاست بويىچە تۇنجى يېزا - بازار پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئوبلاستىكى يېزا - بازار، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يەنە 65 پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى، بۇ پارتىيە مەكتەپلىرى 1990 - يىلى ئاساسىي قاتلاملاردا 843 قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، 57 مىڭ 923 ئادەم (قېتىم) پارتىيە ئەزاسى ۋە ئاممىنى تەربىيەلىدى. ھازىر ئوبلاستىكى 90% تىن ئارتۇق ھەر دەرىجىلىك پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى، نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيەلەش ۋە ئىدىيە، مەدەنىيەت بازىلىرىنى مۇستەھكەملەش، ئاساسىي قاتلام سىياسىي - ئىدىيۋى خىزمەتكە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش جەھەتتىكى كونكرېت ۋەزىپىلەر ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. ھازىر ئوبلاست بويىچە 48 ئورۇندا 92 ئېلېكترلەشكەن ئۈسكۈنە بولۇپ، بۇنىڭدىن پايدىلىنىش نىسبىتى 90% كە يەتتى. 1986 - يىلدىن بۇيان ئوبلاست بويىچە 358 ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى، 2370 مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى، 33 مۇنەۋۋەر پارتىيە خىزمەتچىسى ئوبلاست، ناھىيە تەرىپىدىن تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى، ئۇلارنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرى گېزىت - ژۇرنال، رادىئو، تېلېۋىزورلاردا تونۇشتۇرۇلۇپ، كەڭ ئاممىغا ئۈلگە قىلىندى.

شىئەن قۇرۇقلۇق ئارمىيە شۆيۈەنى ئۈرۈمچى تەلىم - تەربىيە چوڭ ئەترىتىدىكى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ئاساسىي قاتلاملارغا يۈرۈپ كەتتى

گاۋ خۇەنجاڭ، تاڭ گۇاڭشيەلەر ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتناشتى

ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز ھەسەنجان جامال خەۋەر قىلىدۇ: راھەت - پاراغەتنى قوغلىشىپ، شارائىتى ياخشى جايغا بېرىش كېرەكمۇ ياكى ۋەتەننىڭ ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئەڭ جاپالىق جايغا بېرىش كېرەكمۇ؟ بۇ شىئەن قۇرۇقلۇق ئارمىيە شۆيۈەنى ئۈرۈمچى تەلىم - تەربىيە چوڭ ئەترىتىدىكى ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇرغان 356 نەپەر ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان جىددىي مەسىلە ئىدى. ئۇلار قىلچە ئىككىلەنمەي تەشكىلگە بەس - بەس بىلەن ئىرادە نامە سۇنۇپ، تەشكىلنىڭ تەقسىماتىغا بويسۇنۇپ، چەت، يىراق جايلاردىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلىرىغا بارىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. ھەممە شۇ ئارزۇلىرى بويىچە 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۇلار ئەگرىتاغنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلارغا ۋە چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرىغا يۈرۈپ كەتتى.

بۇ قارار ئوقۇغۇچىلار شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ ھەر قايسى قىسىم چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرىدىن تاللىنىپ كەلگەن بولۇپ، ھەربىي مەكتەپتە تەربىيىلىنىش داۋامىدا ئۆگىنىش پۇرسىتىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۆزلىرىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، يۇقىرى ئۆلچەم قويۇپ، ھەر قايسى دەرسلەرنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئەلا نەتىجە بىلەن مەكتەپ پۈتتۈردى. ئۇلاردىن 150 نەپەر ئوقۇغۇچى شەرەپ بىلەن پارتىيىگە كىردى. 211 ئادەم (قېتىم) خىزمەت كۆرسەتتى ۋە تەقدىرلەندى.

شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ سىلىڭيۈەنى گاۋ خۇەنجاڭ، سىياسىي كومىسسار تاڭ گۇاڭشيەي، ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى شې فۇيىڭ قاتارلىق رەھبىرى يولداشلار ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتناشتى ھەمدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ چەت - ياقا ۋە جاپالىق جايلارغا بېرىپ خىزمەت قىلىشنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن تەلەپ قىلغانلىق روھىغا يۇقىرى باھا بەردى.

قىسقا خەۋەر

تىيانشان رايونى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى

* ئاپتونوم رايونلۇق ئاياللار بىرلەشمىسى تۈز مۇخبىرىمىز ئىلھام ئىمىن توغرىسىدىكى تەشۋىقات ياخشى ئېلىپ

بولۇشى، قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلغان
بولۇشى، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا ئاساسىي شەرت قىلىنىدۇ. تۆۋەندىكىدەك قىلمىشلارنىڭ بىرنى سادىر قىلغانلارنى قوبۇل قىلىشقا بولمايدۇ: (1) ئۆت ئاساسىي پرىنسىپقا قارشى سۆز ۋە ھەرىكەت قىلغانلار، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكى پارچىلاشقا ئۇرۇنغانلار؛ (2) جەمئىيەت ئامانلىقىنى بۇزغان ياكى باشقا جىنايى ئىشلار جىنايەتلىرىنى سادىر قىلغانلار؛ (3) پەزىلىتى يامان، ئەخلاقى بۇزۇق، لۈكچەكلىك، ئوغرىلىق قىلمىشى بارلاردىن تەربىيە بەرسىمۇ ئۆزگەرمىگەنلەر (يۇقىرىقى قىلمىشلارنى سادىر قىلغانلارنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىدىكى ج خ ئورگانلىرى بەرگەن ماتېرىيال ئاساس قىلىنىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، تولۇقلاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا ۋە ئىسمىنى ئاتاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا بولمايدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدىغان مەكتەپلەر ئەسلى پىلانى ئۆزگەرتمەكچى بولسا، ئاساسىي باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزۈشى ۋە تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان ئالاقىسى كۆرسىتىشى لازىم.

نىشانلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدىغان مەكتەپلەر ۋە ئۇلارغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنىڭ ئۇسۇلى توغرىسىدا توختالغاندا، يولداش ئابدۇرېھىم قاسىم مۇنداق دېدى:

— ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئاپتونوم رايونىمىزغا قارايدىغان ۋە دۆلەتنىڭ يېزا ئىگىلىك، ئورمانچىلىق، سەھىيە، كانچىلىق، نېفت ئاممىسىنىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئۈستىدە نازارەت قىلىشىغا ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىلىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىگە قاتناشقان خادىملار «ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى خادىملىرىنىڭ پاكلىقىنى ساقلىشىغا دائىر بىر قانچە بەلگىلىمە»گە ئاڭلىق بويسۇنىدۇ، ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى جەريانىدا ئىسمىنى ئاتاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلماقچى بولغانلار ۋە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلىپ، نەسىھەت قىلسىمۇ ئاڭلىمىغانلارنىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلىنىدۇ.

* ئاپتونوم رايونلۇق ئاياللار بىرلەشمىسى بىلەن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئىشخانىسى يېقىندا ھەر دەرىجىلىك ئاياللار بىرلەشمىلىرى كادىرلىرىنىڭ كەسپىي سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، ھەر مىللەت ئاياللىرىنىڭ ئاۋار كۆز قارىشىنى كۈچەيتىش مەقسىتىدە قەشقەر شەھىرىدە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە ئاياللار بىرلەشمىلىرى كادىرلىرىنى تەربىيەلەش كۇرسى ئاچتى. كۇرسقا ئاقسۇ، قىزىلسۇ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن 100 ئايال قاتناشتى. ئۇلار ئاياللار خىزمىتى ۋە ئاياللارنى ئاۋار ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىشقا يېتەكلەش مەسىلىسى قاتارلىق مەزمۇنلاردا دەرس ئاڭلىدى.

مۇھەممەت ئىمىن غۇلام

تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش خىزمىتى ياخشى ئىشلەندى

ئۆز مۇخبىرىمىز ئىلھام ئىمىن خەۋەر قىلىدۇ: ئۈرۈمچى شەھىرى تيانشان رايونى يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىشنىڭ يېڭى يولى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىگە ئېرىشتى.

ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، تيانشان رايونى 1987 - يىلى 8 - ئايدا ھەربىيلەر ئائىلىلىرىگە مۇلازىمەت قىلىش مەركىزىگە يېتەكچىلىك قىلىش كومىتېتى قۇردى. 1990 - يىلى 4 - ئايدا يەنە دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇشى مۇكاپات فوندى جەمئىيىتى قۇرۇپ، تيانشان رايونىدىن ھەربىيلىككە قاتناشقان كادىر، جەڭچىلەرگە مۇكاپات بېرىپ، ئۇلارنىڭ خاتىرجەم خىزمەت قىلىشىغا، قىسىمنى سۆيۈپ ماھارەت ئىگىلىشىگە، دۆلەت مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ھەسسە قوشۇشقا ئىلھام بەردى.

ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش توغرىسىدىكى تەشۋىقات ياخشى ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ ئارمىيىنى سۆيۈش ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ھىمايە قىلىش ئاڭلىقلىقى ئۆستى. 82 ياشلىق ئەن چۈين 40 يىلدىن بۇيان، قىسىمغا ئىزچىل تۈردە ئاياغ تىكىپ بەردى. تىجارەتچى ئابلۇرېھىم بۇ يىل باھار بايرىمى ھارپىسىدا بىر كالىنىڭ گۆشى، 50 كىلوگرام گۈرۈچ، ئون كىلوگرام سۇ يېغى قاتارلىقلارنى ھارۋىغا بېسىپ، پۈتۈن ئائىلە كىشىلىرىنى باشلاپ مەلۇم قىسىمغا بېرىپ، كوماندىر، جەڭچىلەردىن سەمىمىي ھال سورىدى. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىشقا ئائىت مۇنداق ئىشلار بۇ رايون تەۋەسىدە ناھايىتى كۆپ. تيانشان رايونلۇق پاتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يېقىنقى ئون يىلدا ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن 119 كىشىنى، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 221 كىشىنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى، ئۇلارغا 1219 ئېغىز ئۆي بۆلۈپ بەردى، ئۇلارنىڭ 666 ئېغىز ئۆيىنى رېمونت قىلىپ بەردى، جەمئىي 570 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى بۇيۇملار بىلەن ھال سورىدى.

«1 - ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمى ھارپىسىدا ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ خېيجاشەن كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق ئۇيغۇر ئاياللار شۇ يەردىكى گازارمىلارغا بېرىپ، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن ھال سورىدى. ئۇلار جەڭچىلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ بېرىپ، قىزغىن قارشى ئېلىشقا ئېرىشتى.

سۈرەتتە: 20 نەچچە ئايال جەڭچىلەرگە تاماق ئېتىپ بەرمەكتە.

لى تەياۋ فوتوسى

بۆرۈلتوقاي ناھىيىسى جەمئىيەت ئامانلىقىنى قانۇن بويىچە ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەپ ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتى

ئۆز مۇخبىرىمىز زورۇللا سوپىيۇپ خەۋەر قىلىدۇ: بۆرۈلتوقاي ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە قانۇننى ئىجرا قىلىدىغان ئورۇنلار جەمئىيەت ئامانلىقىنىڭ ياخشى بولۇش - بولماسلىقى ئىجتىمائىي مۇقىملىققا مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماي، خەلق ئىگىلىكىنىڭ مۇقىم راۋاجلىنىشىغىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ، دەپ قاراپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قانۇن بويىچە ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەشنى مۇھىم ئىشلار قاتارىدا چىڭ تۇتۇپ ئىشلەپ ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

بۆرۈلتوقاي ناھىيىسى يول ئۈستىگە جايلاشقان بولۇپ، ئېقىپ يۈرگەنلەرنىڭ كۆپ بولۇشى، ئىلگىرى جەمئىيەت ئامانلىقىنى تۇتۇشقا دىگەندەك ئەھمىيەت بېرىلمىگەنلىكى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، بۇ ناھىيىدە توپلىشىپ سوقۇشۇش، ئوغرىلىق قىلىش ۋە باشقا جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرى كۆپىيىپ يۈز بېرىپ، مۇقىملىققا تەسىر كۆرسەتكەنىدى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە قانۇن ئىجرا قىلغۇچى ئورۇنلار بۇ ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، بولتۇردىن باشلاپ جەمئىيەتنى قانۇن بويىچە ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەش خىزمىتىنى چىڭ تۇتتى، يېزىلاردىمۇ ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەشنى مەخسۇس تۇتىدىغان مۇئاۋىن يېزا باشلىقى سەپلەندى، قانۇن ساھەسىدىن بەش نەپەر كادىر تاللىنىپ، يېزىلاردا ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەش ئىشىنى تۇتۇشقا ئەۋەتىلدى «ئۈچنى تۇتۇش»، يەنى: ناھىيە يېزىنى تۇتۇش، يېزا كەنتنى تۇتۇش، كەنت ئائىلىلەرنى تۇتۇش؛ «تۆتنى باشقۇرۇش» يەنى: ھەر ئورۇننىڭ رەھبىرى ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى باشقۇرۇش، ئائىلە باشلىقلىرى پەرزەنتلىرىنى باشقۇرۇش، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرۇش؛ بىردە ئاشكارا بولۇش يەنى: مۇكاپاتلاش بىلەن جازالاش ئاشكارا بولۇشتىن ئىبارەت ئامانلىقنى ساقلاش بويىچە ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ناھىيە تەۋەسىدە ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 8254 پارچە «ئامانلىقنى ساقلاش ھۆددىگەرلىك توختامى» ئىمزالاندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 122 بىرلەشمە قوغدىنىش ئەترىتى قۇرۇلدى. بۇ ئەترەتلەر بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ج خ ئورۇنلىرىنى 287 پارچە يىپ ئۇچى بىلەن تەمىنلىدى، 78 پارچە ئەنزىنى پاش قىلىشقا ھەمكارلاشتى، 12 جىنايەتچىنى نەق مەيداندا تۇتۇۋالدى.

ناھىيە بازىرىدا ئېقىپ يۈرگەنلەر كۆپ بولۇش، ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىدىغانلار كۆپ بولۇشتەك ئەھۋالغا ئاساسەن، ناھىيە بازىرى ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى. ئاقۇنلارغا بېرىلىدىغان ۋاقىتلىق ئولتۇراقلىشىش، ۋاقىتلىق تۇرۇش گۇۋاھنامىسى ئەستايىدىل بېجىرىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنى «كىم قوندۇرسا، شۇ مەسئۇل بولۇش»، «كىم ئىشلەتسە، شۇ مەسئۇل بولۇش» تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ ئاقۇنلارنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. ھاراقنى زىيادە كۆپ ئىچىپ جېدەل چىقىرىدىغانلارنى باشقۇرۇش يۈزىسىدىن ناھىيىدە «مەسلىكنى يېشىش ئۆيى» تەسىس قىلىندى. بۇ ئۆيگە قايتا - قايتا كىرگەنلەرگە جەرىمانە قويۇش، پوزىتسىيىسى يامان بولغانلارنى تېلېۋىزوردا كۆرسىتىش، كەچ سائەت ئوندىن كېيىن ھاراق ساتقانلارغا جەرىمانە قويۇش قاتارلىق تۈزۈملەر يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ بىلەن ناھىيىدە ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىدىغانلار، خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزىدىغانلار ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىتىلدى.

بۆرۈلتوقاي ناھىيىسى جەمئىيەت ئامانلىقىنى قانۇن بويىچە ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەش خىزمىتىنى ئۈنۈملۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئىزچىل چىڭ تۇتقاچقا، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاشقا دائىر ئەنزىلەر بارغانسېرى ئازلىدى. 1990 - يىلى جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاشقا دائىر ئەنزىلەرنىڭ سادىر بولۇش نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1989 - يىلدىكىدىن 34%، 8.8% تۆۋەنلىدى. بۇ يىل 1 - ئايدىن 5 - ئايغىچە جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاشقا دائىر ئەنزىلەر بولتۇرقى ئوخشاش مەزگىلدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 7.4%، 60.1% تۆۋەنلىدى. بۇنىڭ بىلەن بۆرۈلتوقاي ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ مۇقىم، داۋاملىق، ماسلاشقان ھالدا راۋاجلىنىشىغا ياخشى ئىجتىمائىي مۇھىت يارىتىلدى.

ھونلارنىڭ تارىخىي قىياپىتى ۋە تارىخىي رولىنى توغرا شەرھلەش كېرەك

— تۇرغۇن ئالماسنىڭ «ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەن كىتابىغا باھا

لىن گەن

تۇرغۇن ئالماسنىڭ «ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» (تۆۋەندە «ھونلار تارىخى» دەپ قىسقارتىپ ئېلىندى)نى ۋە «ئۇيغۇرلار» دېگەن كىتابىنىڭ ھونلارغا دائىر قىسمىنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، مەندىكى چوڭقۇر تەسىرات شۇ بولدىكى، بۇ كىتابتا خاتالىق بەك كۆپ ئىكەن.

بۇ خاتالىقلار توغرىسىدا ئايرىم توختالمەن، بۇ ماقالىدە ئۇ كىتابتىكى ئاساسلىق نۇقتىئىنەزەرلەرگىلا باھا بېرىپ ئۆتىمەن.

1. «ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا تارىخىي مەسىلىلەر سىنىپىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە ئەمەس، مىللىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىنغان

«ھونلار تارىخى»دا ماركسىزم كلاسسىك يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئاندا - ساندا ئىككى - ئۈچ جۈملە سۆز نەقىل كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن پۈتۈن كىتابتا تارىخىي مەسىلىلەر ماركسىزم - لېنىنىزملىق سىنىپىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە ئەمەس، بەلكى مىللىي نۇقتىئىنەزەر، مىللىي بىر تەرەپلىمىلىك بويىچە كۆزىتىلگەن ۋە بىر تەرەپ قىلىنغان، شۇڭا «ھونلار تارىخى» دېگەن كىتاب مىللەتلەر بىلەن مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىلەن، ھونلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش بىلەن، ھونلار بىلەن خەن سۇلالىسى كىشىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىلەن، سىيانپىلار بىلەن ھونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش بىلەن ۋە باشقا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن، مىللىي كۈرەش ۋە مىللىي ئۇرۇشلار شۇنچە ئۇرغۇن يېزىلغانۇ، سىنىپىي كۈرەشلا كەم قالغان. «ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى، بولۇپمۇ ھونلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشنى بايان قىلىشتا، ئۇنىڭ سىنىپىي مەزمۇنى چىقىرىپ تاشلانغان. چۈنكى ئاپتور سىنىپ دېگەن سۆزگە توغرا قاراشقا جۈرئەت قىلالمىغان («ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا «سىنىپ» دېگەن سۆز ئۇچرىمايدۇ)، ھونلارنىڭ خەنزۇلارغا قارىتا قىلغان ئۇرۇشىنىڭ بۇلاڭچىلىق خاراكتېرى ۋە سىنىپىي ماھىيىتىگە توغرا قاراشقا جۈرئەت قىلالمىغان، شۇڭا ھونلارنىڭ خەنزۇلار بىلەن قىلغان ئۇرۇشىنىڭ ھون پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا، قۇل ۋە بايلىق بۇلاشنى مەقسەت قىلىپ قوزغىتىلغان بۇلاڭچىلىق خاراكتېرىدىكى ئادالەتسىز ئۇرۇش ئىكەنلىكىنى تىلغا ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان.

«ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا ھونلار جەمئىيىتى فېئوداللىق [illegible]

پاكىتىنى، يەنى ھونلار جەمئىيىتىدە بۇلاپ كېلىنگەن ھەر مىللەتتىن بولغان نەچچە يۈز مىڭ قۇلنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بۇ پاكىتنى يوققا چىقارغىلى بولماس! ئەگەر ھونلار جەمئىيىتى فېئوداللىق جەمئىيەت بولغان بولسا، قۇللارنى ئازاد قىلىۋېتىشى كېرەك ئىدىغۇ! ئۇنىڭ ئەكسىچە، نېمە ئۈچۈن ھەمىشە تۈركۈملىگەن ئائىلىلەرنى بۇلاپ كېلىپ قۇل قىلىۋالدۇ؟

«ھونلار تارىخى»نىڭ ئاپتورى ھون قۇلدارلىرىنىڭ خەن سۇلالىسىگە قارىتا قوزغىغان ئۇرۇشىنىڭ سىنىپىي خاراكتېرى ۋە بۇلاڭچىلىق خاراكتېرىدىن غەرەزلىك ھالدا ئۆزىنى قاچۇرغانلىقتىن، كېيىنكى چاغلاردا خەن خاندانلىقىنىڭ خانى ۋۇدىنىڭ ھون قۇلدارلىرىنىڭ تاجاۋۇزىغا قايتۇرما زەربە بېرىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئۇرۇشىنىڭ ستراتېگىيىلىك مۇداپىئە خاراكتېرىگە ۋە ئادالەتلىك خاراكتېرىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماي، ئۇنى ۋۇدىنىڭ ھونلارغا قىلغان تاجاۋۇزى دەپ قارىغان. جۇڭگو تارىخىدا بولۇپ ئۆتكەن ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشلارنىڭ ئادالەتلىك ئىكەنلىكى ياكى ئەمەسلىكىگە باھا بېرىشتە، تۆۋەندىكى ئۈچ ئۆلچەمنى ئاساس قىلىش كېرەك:

بىرىنچى ئۆلچەم، ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ كلاسسىك ئەسەرلىرىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان، بىر مەيدان ئۇرۇشنىڭ ئادالەتلىك ياكى ئادالەتسىز ئىكەنلىكىگە باھا بېرىشتە، ئۇرۇشنى كىم ئالدىدا قوزغىغانلىقىنى ئاساس قىلىش ئەمەس، بەلكى ئۇرۇشنىڭ سىنىپىي مەقسىتىگە قاراش، ئۇ ئۇرۇشنىڭ قانداق سىياسەتنىڭ داۋامى (سىرتقا قارىتا بۇلاڭچىلىق سىياسىتىنىڭ داۋامى ياكى مۇداپىئە سىياسىتىنىڭ داۋامى) ئىكەنلىكىگە قاراش لازىم. ھونلارنىڭ خەن سۇلالىسىگە قارىتا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرى قۇلدارلار سىنىپى قۇل بۇلاش ۋە بايلىق بۇلاشنى مەقسەت قىلغان ئۇرۇش بولۇپ، ئۇ بۇلاڭچىلىق سىياسىتىنىڭ داۋامى.

ئىككىنچى ئۆلچەم، ئۇرۇش قىلغان ئىككى تەرەپنىڭ قايسىسىنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولغان (ياكى ئىلگىرىلەش يولىدىكى توسالغۇلارنى تۈگەتكەن) لىقىغا، قايسىسىنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە توسالغۇ بولغانلىقىغا قاراش كېرەك. قۇلدارلار سىنىپىنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا، ھون چەۋەندازلىرى خەنزۇلار ئۇزاق مۇددەتتىن بۇيان ئولتۇراقلىشىپ كەلگەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىغا ئۈزلۈكسىز بېسىپ كىرىپ، ئەمەلدارلار ۋە پۇقرالارنى ئۆلتۈرگەن، مال - مۈلۈكلەرنى بۇلىغان، زىرائەتلەرنى پايخان قىلغان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىدىكى فېئوداللىق ئىگىلىك ۋە مەدەنىيەتنى ۋەيران قىلىپ، جۇڭگو [illegible]

مۇستەھكەملىنىش ۋە كۈچىيىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان.

ئۇرۇشنىڭ ئادالەتلىكى ياكى ئادالەتسىزلىكى — چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق مەسىلىسى، ھەق - ناھەق ئېنىق ئايرىلسىلا، تارىختىكى شەخسلەردىن كىملەرنىڭ مىللىي قەھرىمان دەپ ئاتاشقا مۇناسىپ كېلىدىغانلىقى، كىملەرنىڭ مىللىي خائىن (مىللىي مۇناپىق) ئىكەنلىكى، كىملەرنىڭ مىللىي ۋىجدانىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئايرىشنىڭ ئۆلچىمىمۇ بارلىققا كېلىدۇ - دە، ھەرقىسم ئۆز پىكرىدە تۇرۇۋېلىپ، مۇنازىرىلىشىۋېرىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

2. «ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا ھونلارنىڭ تارىخىي رولى كۆپتۈرۈلگەن

«ھونلار تارىخى» نىڭ ئاپتورى ھونلارنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادى، تۈركلەر بىلەن ئۇيغۇرلارنى ھونلارنىڭ ئەۋلادى دەپ قارىغان، شۇڭا ھونلارغا بەكمۇ ئامراقلىقى ئۇتۇپ كېتىپ، ھونلارنىڭ تارىختىكى رولىنى قىلچە ئاساسسىز كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلغان، ئۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى تۆۋەندىكىدەك:

بىرىنچى، ھونلارنىڭ باش كۆتۈرۈپ چىققان ۋە دۆلەت ھاكىمىيىتى قۇرغان ۋاقتىنى ئىمكانقەدەر ئىلگىرى سۈرگەن، «ھونلار تارىخى» دا «مىلادىدىن 1500 يىل بۇرۇنلا ھونلارنىڭ دۆلىتى بولغان» دېيىلگەن.

«تارىخىي خاتىرىلەر، ھونلار تەزكىرىسى»دە خاتىرىلەنگەن ھونلارنىڭ رىۋايەتتىكى بوۋىسى «چۇنۋېي» نى مىلادىدىن 1764 يىل ئىلگىرى ياشىغان ئادەم دەۋالغان، ئاپتور بۇ ماتېرىيالنى «موڭغۇل تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار» خەنزۇچە (1981 - يىل 7 - ئايدا نەشر قىلىنغان) 19 - توپلام 10 - بەتتىن ئالغانلىقىنى ئىزھار قىلغان. «ھونلار تارىخى» دا نەقىل كەلتۈرۈلگىنى «پايدىلىنىش ماتېرىيالى» نىڭ 19 - سانىغا بېسىلغان سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىمى ل. ن. گومىليۆنىڭ «ھونلار» دېگەن كىتابى (1960 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى شەرق يازما يادىكارلىقلىرى نەشرىياتى نەشر قىلغان) نىڭ قىسقارتىلغان تەرجىمىسى. گومىليۆ «ھونلار» دېگەن كىتابىنىڭ 1 - بابىدا مۇنداق دېگەن:

«شيا سۇلالىسى ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، قېچىپ كېتىۋېتىپ ئۆلگەن ئاخىرقى پادىشاھ جۇۋاڭ[?] جېيكىنىڭ ئوغلى چۇنۋېي پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن پۇقرالىرىنى ئېلىپ شىمالدىكى كەڭ يايلاققا قېچىپ بارغان. جۇڭگونىڭ تارىخىي رىۋايەتلىرىدە چۇنۋېي ھونلارنىڭ ئىپتىدائىي بوۋىسى دېيىلىدۇ. بۇ رىۋايەت بويىچە قارىغاندا، ھونلار خۇاشيا كۆچمەنلىرى بىلەن يايلاقتىكى كۆچمەن چارۋىچى قەبىلىلەرنىڭ ئارىلاشما مەھسۇلى

دەۋردىكى تېررىتورىيىسى غەربتە سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئېرتىش دەرياسى ۋە ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭدىكى پامىر ئېگىزلىكىدىن نېرى ئۆتمىگەن، شەرق تەرىپىمۇ كۆپ دېگەندە ھازىرقى ئىچكى موڭغۇلنىڭ شەرقىي ئۇت ئايمىقىغا بېرىپ توختىغان.

كۆپتۈرمىچىلىكنىڭ ئۈچىنچى ئىپادىسى — ھونلارنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتى تەشكىللىنى ئىمكانقەدەر مۇكەممەل قىلىپ تەسۋىرلىگەن، «ھونلار تارىخى»دا مۇنداق دېيىلگەن:

«باتۇر تەڭرىقۇت «ئوغۇزخان» دىن باشقا يەنە 24 خىل دەرىجىگە بۆلۈنگەن ئەمەلدارلىق تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، دۆلەتنى باشقۇرۇش ئۈچۈن خانلار، بەگلەرنى تەيىنلىگەن، مەسىلەن: (1) سول قول بىلگە خان، (2) ئوڭ قول بىلگە خان، (3) يابغۇ (باش ۋەزىر)، (4) سول قول قۇتىغۇ، (5) ئوڭ قول قۇتىغۇ، (6) سول قول خان، (7) ئوڭ قول خان، (8) سول قول ئۇلۇغ سانغۇن، (9) ئوڭ قول ئۇلۇغ سانغۇن، (10) سول قول ئۇلۇغ تۇتۇق بەگ، (11) ئوڭ قول ئۇلۇغ تۇتۇق بەگ، (12) سول قول ئۇلۇغ خەزىنە بېگى، (13) ئوڭ قول ئۇلۇغ خەزىنە بېگى، (14) باتىس خان، (15) تۈمەن بېشى، (16) مىڭ بېشى، (17) يۈز بېشى، (18) ئون بېشى... قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.»

«تارىخىي خاتىرىلەر، ھونلار تەزكىرىسى» دە باتۇر تەڭرىقۇت قۇرغان ھاكىمىيەت تەشكىلىي توغرىسىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن: «تەڭرىقۇت ئوڭ تۇغ خان، سول تۇغ خان، ئوڭ قول خان، سول قول خان، ئوڭ چوڭ سەركەردە، سول چوڭ سەركەردە، ئوڭ چوڭ تۇتۇق بەگ، سول چوڭ تۇتۇق بەگ، ئوڭ چوڭ تۇتۇن بېگى، سول چوڭ تۇتۇن بېگى، ئوڭ قۇت بېگى، سول قۇت بېگى تەسىس قىلدى. ھونلار بىلىملىك دانىشمەننى ‹تۇغ› دەپ ئاتىشاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئادەتتە سول تۇغ خانلىققا خان تېگىن بەلگىلىنەتتى. ئوڭ - سول تۇغ خانلاردىن تۆۋەندە سانغۇنلارغا قەدەر چوڭلىرىدا 10 مىڭ، كىچىكلىرىدە بىر نەچچە مىڭ چەۋەنداز بولۇپ، ئومۇمەن 24 باشلىق بولاتتى، بۇ قوشۇنلار ‹تۈمەن چەۋەنداز› دەپ ئاتىلاتتى ... خانلار ئىچىدە ئوڭ تۇغ خان، سول تۇغ خان، ئوڭ قول خان، سول قول خانلار ناھايىتى چوڭ بولاتتى. ئوڭ - سول قۇت بەگلىرى ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە ياردەملىشەتتى. 24 باشلىقنىڭمۇ ھەر قايسىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا تەسىس قىلغان مىڭ بېشى، يۈز بېشى، ئون بېشى، كىچىك خان، ۋەزىر، سەركەردە، تۇتۇق بەگ، تۇتۇن بېگى، قۇتقۇ بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلىرى بولاتتى.»

بۇ ئىككى مەلۇماتنى سېلىشتۇرغاندا، «ھونلار تارىخى»دا ساناپ كۆرسەتكەن ھون ئەمەللىرى ۋە ئۇلارنىڭ فۇنكسىيىسىدىن ئايرىملىرى «ھونلار تەزكىرىسى» دىكىگە ئۇيغۇن بولغاندىن سىرت، قالغانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئاپتورنىڭ «ئۆز ئىجادىيىتى» بولسا كېرەك. ھون تارىخىنى بۇنداق يېزىش قالايمىقانچىلىق كەلتۈرۈپ چىقىرىشتىن باشقا كىتابخانلارغا يەنە نېمە بېرەلەيدۇ؟ «ھونلار ئۇرۇشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىۋالغان» لىقى ئۈچۈن، ھون ئاقسۆڭەكلىرى قۇرغان قۇلدارلار ھاكىمىيىتى ماھىيەتتە كۆچمەن چارۋىچىلىق ئاساسىدىكى ھەربىي ھاكىمىيەت، بۇ ھاكىمىيەت

قىلىپ قوزغىلىپ قوزغىلغان بۆلەكچىلىق خاراكتېرىدىكى ئادالەتسىز ئۇرۇش ئىكەنلىكىنى تىلغا ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان.

«ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا، ھونلار جەمئىيىتى فېئوداللىق جەمئىيەت دېيىلگەن، لېكىن ھېچقانداق ئاساس كۆرسىتىلمىگەن، بۇنىڭدىكى مەقسەت ھونلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ھون ھۆكۈمرانلىرىنى قۇلدارلىق ئورنىدىن فېئوداللىق ئورنىغا كۆتۈرۈش، شۇ ئارقىلىق ھونلار جەمئىيىتىدە مەۋجۇت بولغان قۇلدارلار بىلەن قۇللاردىن ئىبارەت ئىككى ئاساسلىق ۋە قارىمۇ قارشى سىنىپنى يوققا چىقىرىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، چۈنكى، خەن دەۋرىدىكى ھونلار جەمئىيىتىنىڭ خاراكتېرىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، فېئوداللىق تۈزۈمنىڭ شەكىللەنگەن - شەكىللەنمىگەنلىكىنى ھازىرچە سۆزلىمەي تۇرايلى، لېكىن ھونلار جەمئىيىتىدە تۈركۈم - تۈركۈملەپ قۇللارنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. «تارىخىي خاتىرىلەر، ھونلار ھەققىدە قىسسە» دە، ھونلار ئۇرۇش جەريانىدا «قولغا كەلتۈرگەن (بۇلاپ ئالغان) مال - بىساتلار ئۆزلىرىنىڭ بولاتتى، قولغا چۈشۈرگەن ئەسىرلەرنى قۇل - دېدەك قىلاتتى، شۇڭا ئۇرۇش جەريانىدا ھەر بىر جەڭچى بەس - بەس بىلەن بۆلەكچىلىك قىلاتتى» دەپ ئېنىق خاتىرىلەنگەن. مەن ئىلگىرى ستاتىستىكىلاپ باققان غەربىي خەن خاندانلىقىنىڭ خانى ۋېندىنىڭ 3 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 177 - يىلى) دىن جاۋدىنىڭ يۈەنفېڭ 3 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 78 - يىلى) غىچە بولغان 100 يىل ئىچىدە ھون قۇلدارلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭ رايونلىرىدىن بۇلاپ كەتكەن خەنزۇ ئاھالىسىنىڭ ئومۇمىي سانى 100 مىڭ كىشىدىن كەم ئەمەس، باشقا مىللەتلەر، مەسىلەن، دىڭلىڭ، شەرقىي خۇ، ياۋچى، روران، ئۇيسۇن قاتارلىقلاردىن بۇلاپ كېتىلگەن ئاھالە بۇنىڭ سىرتىدا، يەنە «ئۈچ بەگلىك ھەققىدە قىسسە، ۋېي بەگلىكى» 30 - جىلد «ئوغان» سيانبى ۋە شەرقىي يىلار ھەققىدە قىسسە»دە فېي سۇڭ ئىنزاھ بېرىپ نەقىل ئالغان «ۋېي سۇلالىسىنىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەن كىتابتا مۇنداق خاتىرىلەر بار: «شەرقىي خەن خاندانلىقىنىڭ جيەنۋۇ يىللىرى (تەخمىنەن مىلادى 48 - يىلى) نەچچە تۈمەن ئۆيلۈك «زىلۇ» (ھون تىلىدا قۇل - دېدەك زىلۇ دەپ ئاتىلىدۇ) بار ئىدى. ئۇلار ھونلار جەنۇب ۋە شىمال قىسىمغا بۆلۈنۈپ تەدرىجىي ئاجىزلاپ كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھازىرقى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ خېشى كارىدورى ئەتراپلىرىغا قېچىپ كېلىپ، يەنىلا «سۇ، ئوتلاق قوغلىشىپ چارۋىچىلىق قىلىدىغان» كۆچمەن چارۋىچىلىق تۇرمۇشىنى كەچۈرگەن، بۇ قۇللار قېچىپ كېتىش ئارقىلىق ھون قۇلدارلار سىنىپىنىڭ قۇل قىلىشىدىن قۇتۇلۇپ، ھون قۇلدارلىرىنىڭ سىنىپىي زۇلۇمى ۋە مىللىي زۇلۇمىغا قارشى كۈرەش قىلغان. قېچىپ كەتكەن بۇ قۇللارنىڭ ئىرقى ئوخشاش ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىچىدە غەربىي رايونلۇقلار، دىڭلىڭلار بار، چياڭلارمۇ بار، قېچىپ كەتكەن بۇ قۇللار ھەر مىللەتتىن بولۇپ، جەمئىي سانى نەچچە تۈمەن ئۆيلۈككە يېتىدۇ، ھەر بىر ئۆيلۈكنى بەش جان ھېسابلىغاندا، ئادەم سانىمۇ نەچچە يۈزمىڭغا يېتىدۇ.» بۇ

زىرائەتلەرنى پايخان قىلغان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىدىكى فېئوداللىق ئىگىلىك ۋە مەدەنىيەتنى ۋەيران قىلىپ، جۇڭگو تارىخىنىڭ ئالغا راۋاجلىنىشىغا توسقۇنلۇق قىلغان، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئۇرغۇن خەنزۇ ئاھالىسىنى بۇلاپ ئېلىپ كېتىپ قۇل قىلغانلىقى تارىخىي چېكىنىشتۇر. شۇڭا خەن سۇلالىسىنىڭ ئۇلارنىڭ تاجاۋۇزىغا قايتۇرما زەربە بېرىشى مەيلى «گوبىنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇرۇش»، «خېشى كارىدورىدىكى ئۇرۇش»، «گوبىنىڭ شىمالىدىكى ئۇرۇش» بولسۇن ياكى مىلادىدىن 71 يىل ئىلگىرى ئۇيسۇنلار بىلەن بىرلىكتە قوشۇن چىقىرىپ ھونلارغا قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشى بولسۇن، ھەممىسى ئادالەتلىك ئۇرۇش بولۇپ، ئىجابىي تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. ئەمدى خەن ۋۇدىنىڭ «تۇلپار ئات» نى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىراقتىكى پەرغانىگە زور قوشۇن ئەۋەتىشى ئادالەتسىز ئۇرۇش بولغانىدى.

مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇرۇشلارمۇ شۇنداق، مەسىلەن: مىلادى 4 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ۋېي سۇلالىسىنى قۇرغان ھەم تەدرىجىي ھالدا فېئوداللاشقان سيانبىلارنىڭ ئاۋار (جۇجان) قۇلدار ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ تاجاۋۇزىغا قايتۇرما زەربە بېرىشىمۇ ئادالەتلىك ئۇرۇش. لېكىن «بەش خۇ 16 بەگلىك» دەۋرىدە قۇرۇلغان «ئالدىنقى جاۋ» ھاكىمىيىتىدىكى ھون ئاقسۆڭەك لىيۇياۋنىڭ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كۆپ قېتىم زور قوشۇن چىقىرىپ، ئۇنىڭ ۋەھشىيانە ھۆكۈمرانلىقىغا قارشىلىق كۆرسەتكەن شى، چياڭ، جيەن، خەنزۇ قاتارلىق ھەر قايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ قوزغىلىڭىنى قوراللىق باستۇرغانلىقى بىر خىل ئادالەتسىز ھەربىي ھەرىكەت ھېسابلىنىدۇ.

ئۈچىنچىدىن، ئۇرۇش ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن بولغانلىقى ياكى بۆلۈنۈپ ئۆز ئالدىغا بۆلۈنمە ھاسىل قىلىش ئۈچۈن بولغانلىقىغا قاراش كېرەك. شۇڭا بىز يۈەن سۇلالىسىنىڭ ئاساسچىسى قۇبىلاينىڭ بايان باشچىلىقىدىكى شەرقىي شىمال خانلىرىنىڭ ۋە قايدۇ باشچىلىقىدىكى غەربىي شىمال خانلىرىنىڭ توپىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرىنىڭ ئادالەتلىك ئۇرۇش ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىمىز، بايان ۋە قايدۇ قاتارلىقلارنىڭ يۈەن سۇلالىسىنىڭ بىرلىكىنى بۇزۇش (جۇڭگونىڭ بىرلىكىنى بۇزۇش) مەقسىتىدە قوزغىغان ئادالەتسىز ئۇرۇشىغا قارشى تۇرىمىز، بىز (بۈگۈنكى كىشىلەر) پادىشاھ كاڭشىغا باھا بېرىشتىمۇ، ئاساسلىقى، شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرىمىزكى، ئۇ «ئۈچ توپىلاڭچى» نى تىنچىتىپ، تەيۋەندىكى جېڭ جى ھاكىمىيىتىنى بويسۇندۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرغان ھەمدە تەيۋەنگە ئەمەلدار قويۇپ، قوشۇن ۋەتەپ، گوللاندىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ تاجاۋۇزىدىن ساقلىغان. غەربىي موڭغۇللارنىڭ جۇڭغار قەبىلە ئاقسۆڭىكى غالداننىڭ ئىچكى موڭغۇل ۋە شىنجاڭ قاتارلىق جايلارغا قىلغان تاجاۋۇزىنى چېكىندۈرگەن، زاڭزۇ يۇقىرى قاتلام ئۇنسۇرلىرىنىڭ ۋەتەننى پارچىلاش مەقسىتىدە قىلغان توپىلىڭىنى تارمار قىلغان ھەمدە چاررۇسىيىنىڭ تاجاۋۇزىغا تاقابىل تۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئېلىمىزنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك دۆلىتىنى

رىۋايەتلىرىدە «جەنۇبىي» ھونلارنىڭ ئىپتىدائىي بوۋىسى دېيىشىدۇ. بۇ رىۋايەت بويىچە قارىغاندا، ھونلار خۇاشيا كۆچمەنلىرى بىلەن يايلاقتىكى كۆچمەن چارۋىچى قەبىلىلەرنىڭ ئارىلاشما مەھسۇلى بولسا كېرەك.»

2 - بابدا ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن:

«جۇڭگو مەنبەلىرىدە ھونلار مىلادىدىن بۇرۇنقى 1764 - يىلى ئۇنجى قېتىم تىلغا ئېلىنغان.» (جۇنۇبىي مىلادىدىن 1764 يىل بۇرۇن ياشىغان، دېگەن ئەمەس).

«ھونلار تارىخى»نىڭ ئاپتورى گۇمىلېۋنىڭ بۇ ئىككى ئابزاس سۆزىنى ئۇلاپ، «جۇنۇبىي مىلادىدىن 1764 يىل بۇرۇن ياشىغان» دېگەن خۇلاسىنى چىقارغان. بۇ ئولىمۇ مەسخىرىلىك مەنىگە ئىگە خۇلاسە. چۈنكى گۇمىلېۋ ھونلارنى ۋە ھونلارنىڭ ئىپتىدائىي بوۋىسى جۇنۇبىينى خۇاشيا (خەنزۇلارنىڭ ئەجدادى) كۆچمەنلىرى بىلەن يايلاق قەبىلىلىرىنىڭ ئارىلاشما ئەۋلادى دەپ قارىغان، ئۇنداقتا «ھونلار» نىڭ ئاپتورى ئۇيغۇرلارنى «جۇنۇبىي» دىن ئىبارەت بۇ خۇاشيا مىللىتىدىن شالغۇتلاشقان ئارىلاشما نەسلىنىڭ ئەۋلادى دېسە، بۇنىڭغا كىشىلەر قوشۇلامدۇ - يوق؟!

ئەمەلىيەتتە، گۇمىلېۋنىڭ ئۇنداق دېيىشىمۇ ئاساسسىز (ئۇ ئۆزىنىڭ كىتابىدا ھېچقانداق ئاساس كۆرسەتمىگەن)، «تارىخىي خاتىرىلەر، ھونلار تەزكىرىسى»دە: ھونلارنىڭ ئەجدادى شياخۇشىنىڭ ئەۋلادى، ئۇ چۇنۇبىيدۇر» دېيىلگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز خەنزۇ ئالىملار ئەزەلدىن ھونلارنى خۇاشيا مىللىتىنىڭ ئەۋلادى دەپ قارىغان ئەمەس. تارىخىي پاكىتلار شۇنى كۆرسەتتىكى، مىلادىدىن 1500 يىل بۇرۇن ئۇيپېچۇر رىسىدە، گوبىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى ھەر قانداق بىر ئۇرۇق ياكى قەبىلە تەرەققىي قىلىپ دۆلەت ھاكىمىيىتى قۇرۇشنىڭ تارىخىي شارائىتىنى ھازىرلاپ «مەدەنىيەت بوسۇغىسى» غا كىرگۈدەك دەرىجىگە يەتكەن ئەمەس.

ھونلارنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ زادى قاچان بارلىققا كەلگەنلىكىنى بىر ئىلمىي مەسىلە سۈپىتىدە مۇھاكىمە قىلىپ، ھەرخىل ئۆز قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا بولىدۇ، لېكىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرنىڭ ئاساسى، قىلىنغان گەپنىڭ ئاساسى بولۇشى كېرەك، خالىغانچە كۆپتۈرۈپ، ئۆزى بىلگەنچە ئالدىغا سۈرۈشكە بولمايدۇ.

ئىككىنچى، ھونلارنىڭ تارىختىكى رولىنى كۆپتۈرۈشنىڭ يەنە بىر ئىپادىسى — ھون دۆلىتىنىڭ زېمىنىنى ئىمكانقەدەر كېڭەيتىش. «ھونلار تارىخى» دا مۇنداق دېيىلگەن:

««قۇدرەتلىك ھون تەڭرىقۇتلۇقىنىڭ تېررىتورىيىسى شەرقتە ئۇلۇغ ئوكيان قىرغاقلىرىغىچە، شىمالدا لىنا دەرياسى، بايقال كۆلى، يەنىسەي دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىغىچە، جەنۇبتا سەددىچىن سېپىلىگىچە، غەربىي جەنۇبتا ھىندىستاننىڭ شىمالىغىچە، غەربتە كاسپىي دېڭىزىنىڭ بويلىرىغىچە سوزۇلغان.»

تارىخ - جۇغراپىيە جەھەتتە نامى جۇڭگوغا ۋە چەت ئەللەرگە مەشھۇر نوپۇزلۇق ئالىم تەن چىشياڭ ئەپەندى باشچىلىقىدا تۈزۈلۈپ چىقىلغان «جۇڭگونىڭ تارىخ - جۇغراپىيە ئاتلىسى» (1982 - يىل، خەرىتە نەشرىياتى نەشرى) نىڭ 2 - قىسىم 39 - پارچىسى «ھون قاتارلىقلار» دىكى ئاساسلارغا قارىغاندا، ھونلارنىڭ كۈچەيگەن

ئۇرۇشنى ئۆزىنىڭ كەسىپ قىلىۋالغانىدى، ئىشى ئوچۇن، ھون ئاقسۆڭەكلىرى قۇرغان قۇلدارلار ھاكىمىيىتى ماھىيەتتە كۆچمەن چارۋىچىلىق ئاساسىدىكى ھەربىي ھاكىمىيەت، بۇ ھاكىمىيەت ئەسلىدە قوشنا مىللەت خەلقلىرىنى ناھايىتى زور دەرىجىدە بۇلاش، ئېزىش جەريانىدا قۇرۇلغان، بۇ ھاكىمىيەتنى قۇرۇشتىكى مەقسەتنىڭ بىرىمۇ قوشنا مىللەت خەلقلىرىگە قارىتا بۇلاش، ئېزىشنى يەنىمۇ كېڭەيتىش ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى بىر تەرەپتىن، باش قۇرامىغا يەتكەن يىگىتلەرنى چەۋەندازلىققا ئېلىش؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلار چوڭ - كىچىك ھەربىي باشلىق بولۇشتىن ئىبارەت ئىدى. تەڭرىقۇت ھەربىي قوشۇنغا ئۆزى قوماندانلىق قىلىپ جەڭگە بىۋاستە قاتناشقاندىن سىرت، ئوڭ - سول ئۇغ خانلاردىن تارتىپ تاكى ئۇتۇون بەگلەرگىچە بولغانلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا قوشۇنغا باش بولۇپ، جەڭگە قوماندانلىق قىلاتتى، چوڭلىرى تۈمەن چەۋەندازغا، كىچىكلىرى نەچچە مىڭ چەۋەندازغا باشچىلىق قىلاتتى. تۈمەن چەۋەندازغا باشچىلىق قىلىدىغان ھەربىي باشلىقلاردىن 24 بولۇپ، ئۇلار «تۈمەن چەۋەندازى، تۈمەن ئاتلىق ئەسكەر باشلىقى» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ 24 باشلىقمۇ ئۆزىنىڭ قول ئاستىدا مىڭ بېشى، يۈز بېشى، ئون بېشى، كىچىك خان، ۋەزىر، سەركەردە، ئۇتۇق بەگ، ئۇتۇون بەگ، قۇتقۇ بەگ قاتارلىق مەنسەپلەرنى تەسىس قىلاتتى. بۇ ئۇتۇق بەگ، ئۇتۇون بەگ، قۇتقۇ بەگلەرمۇ ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك ھەربىي باشلىقلار بولۇپ، ئۇلار «ھوقۇق كۈچىنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقى، تەۋەسىدىكى ئادەمنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ يۇقىرى - تۆۋەن دەرىجىگە ئايرىلاتتى.» («كېيىنكى خەننامە» 89 - جىلد «جەنۇبىي ھونلار تەزكىرىسى»)، يەنى قول ئاستىدىكى ئادەم سانىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىنى ۋە ئورنىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى پەرقلەندۈرىدىغان ئۆلچەم ئىدى. شۇڭلاشقا، ھونلارنىڭ ھاكىمىيەت تەشكىلىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا ھەربىي قوشۇن بىلەن ھۆكۈمەتنى ئايرىمىغان، مەمۇرىي ئاپپارات بىلەن ھەربىي ئاپپارات (قەلەم بىلەن ئەلەم) ئايرىلمىغان. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، ئۇنىڭدا «باش ۋەزىر»، «ئۇلۇغ خەزىنە بېگى» دېگەنلەر نەدە بولسۇن؟ «ھونلار تارىخى» دا ھەتتا تۈمەن ئاتلىق ئەسكەر باشلىقى، مىڭ ئاتلىق ئەسكەر باشلىقى، يۈز ئاتلىق ئەسكەر باشلىقى، ئون ئاتلىق ئەسكەر

(ئاخىرى 5 - بەتتە)

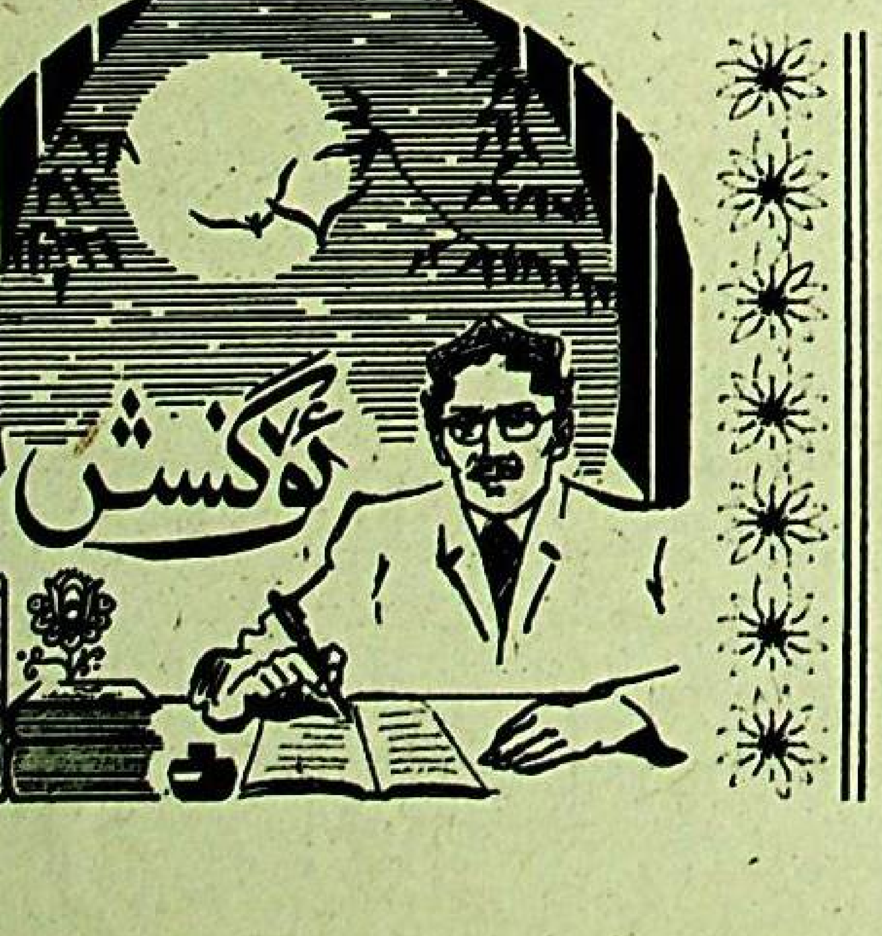

ھونلارنىڭ تارىخىي قىياپىتى ۋە تارىخىي رولىنى توغرا شەرھلەش كېرەك

(بېشى 4 - بەتتە)

باشلىقى دېگەن بىردەك تۈمەن بېشى، مىڭ بېشى، يۈز بېشى، دېگەن ناملارغا ئۆزگەرتىلگەن. بۇ تولىمۇ مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغانلىق.

كۆپتۈرمىچىلىكنىڭ ئۈچىنچى ئىپادىسى — ھۇنلاردا يېزىق بولغان دەپ قارىسىغا ھۆكۈم قىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھۇنلاردا يېزىقنىڭ بارلىققا كەلگەن ۋاقتىنى مىلادىدىن 4 - 5 مىڭ يىل ئىلگىرىگە سۈرگەن. ئەسلىدە ھۇنلاردا يېزىق بولمىغانلىقى تارىخ كىتابلىرىدا ئېنىق خاتىرىلەنگەن، يەنە كېلىپ خەن سۇلالىسىنىڭ ئەمەلدارلىرى بىلەن ھۇن ئەمەلدارلىرى ھەر يىلى ئۆز ئارا بېرىش - كېلىش قىلىپ تۇراتتى. ھۇنلارنىڭ تەگرىزادىلىرى (بارىمتايلىرى) ھەتتا تەڭرىقۇتلىرىمۇ خەن سۇلالىسىنىڭ پايتەختى چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇراتتى، خەن سۇلالىسىنىڭ ئادەملىرىمۇ ئۇزۇن مۇددەت ھۇنلارنىڭ ئوردىلىرىدا تۇرغاندى (مەسىلەن، سۇۋۇ ئەن شۇلارنىڭ بىرى). ھۇنلارنىڭ يېزىقى بار - يوقلۇقىنى خەن سۇلالىسىنىڭ مۇئەررىخلىرى بىلمەمدۇ! بۇ مەسىلە ئۈستىدە داۋاملىق ئىزدىنىشكە بولىدۇ، لېكىن يېڭىلىك بىلەن قارىسىغا ھۆكۈم قىلىشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

3. «ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا ھون ھۆكۈمرانلىرى گۈزەللەشتۈرۈلگەن

«ھونلار تارىخى» دېگەن كىتابتا ھونلارنىڭ تارىخىي رولىنى مۇبالىغە قىلىش ئۈچۈن، ھون ھۆكۈمرانلىرى گۈزەللەشتۈرۈلگەن، ھەتتا بەزى ھون ھۆكۈمرانلىرى (قۇلدار ئاقسۆڭەكلەر) غەربىي يۇرتتىكى مىللەتلەرنىڭ «ھامىيسى» قىلىپ بېزەپ كۆرسىتىلگەن. «ھونلار تارىخى»دا مۇنداق دېيىلگەن:

«مانا شۇ خەلقئارا يولنىڭ ئەڭ ئاساسىي تۈگۈنى تارىم ۋادىسى بولۇپ، ئۇ قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپانى بىر - بىرىگە ئۇلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان ئالتۇن كۆۋرۈك ئىدى ... ھونلار مانا شۇ خەلقئارا قاتناش يوللىرىنىڭ خوجايىنى ئىدى. ئۇلار مۇشۇ يول بويلىرىغا نۇرغۇنلىغان لەنگەر، سارايلارنى بىنا قىلىپ، يولۇچىلارنى سارايلىرىدا قوندۇرۇپ، يول بويى ئۇلارنى قوغداپ، تاغ - داۋان، دەريا - ئېقىنلاردىن ئۆتكۈزۈپ قويۇشقا كاپالەتلىك قىلاتتى. ھونلار شۇ ئىشلىرى ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن پايدىغا (باج ۋە خىزمەت ھوقۇقىغا) ئىگە بولاتتى.»

ئالدىنقى ۋە كېيىنكى «خەننامە» دىكى مۇناسىۋەتلىك خاتىرىلەرگە قاراپ چىقتىم، ئىككى خەن دەۋرىدە ھونلار بىلەن خەن سۇلالىسى غەربىي رايوننى تالىشىش يۈزىسىدىن غەربىي رايوندا (تارىم ۋادىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلاردا) دائىم ئۇرۇش بولۇپ تۇرغانىدى، ھونلار غەربىي يۇرتنى ئىگىلەپ تۇرغان مەزگىللەردە، ھون ھۆكۈمرانلىرىنى ھەقىقەتەن تارىم ئويمانلىقىنىڭ خوجايىنى دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن تارىخ كىتابلىرىدا ئۇلارنىڭ شۇ جايلاردا قانداقتۇ سارايى، لەڭگەرلەرنى سالغانلىقى ۋە يولۇچىلارنى

كۈچلىدىن ھىمايە قىلسىلا، خەن سۇلالىسى ھەر قايسى «دۆلەت»نىڭ بەگلىرىگە ئۇنۋان - ئۇتۇغات بەرگەن ۋە زور مىقداردا بايلىق تارتۇق قىلغان ھەم پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللىغان. ئەگەر ئۇلار ھون ھۆكۈمرانلىرىنىڭ قۇترىتىشى بىلەن خەن خاندانلىقىغا قارشى چىقسا، خەن سۇلالىسىمۇ تەدبىر قوللىنىپ، خەن سۇلالىسىگە قارشى كۈچلەرنى سىقىپ چىقىرىپ، خەن سۇلالىسىگە يېقىن تۇرىدىغان كۈچلەرنى يۆلىگەن. بۇمۇ سىياسىي كۈرەشنىڭ ۋە غەربىي رايونغا بولغان رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قوغداشنىڭ ئېھتىياجى ئىدى. بۇنى تىلغا ئېلىشتىن قېچىش ھاجەتسىز. ھون ھۆكۈمرانلىرىمۇ غەربىي رايوندا بارلىق چارە - ئاماللار ۋە بارلىق ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ، خەن سۇلالىسىگە قارشى تۇرۇپ، ھونلار بىلەن يېقىنلىشىدىغان كۈچلەرنى يۆلەپ تۇرغۇزغان ئەمەسمۇ؟ بىراق، ھون ھۆكۈمرانلىرى غەربىي رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقلىرىنى ھەددىدىن زىيادە قاخشاتقانلىقى ئۈچۈن، خەلقنى بىزار قىلىپ ئاخىر مەغلۇب بولدى.

ۋاڭ ماڭ دەۋرىدە، ۋاڭ ماڭ خاتا سىياسەت قوللانغانلىقى تۈپەيلى «غەربىي رايونلۇقلار ئاغرىنىپ يۈز ئۆرۈپ، جۇڭگو (ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونى)دىن ئالاقىسىنى ئۈزدى ھەمدە قايتىدىن ھونلارغا بېقىندى بولدى، ھونلار ئۇلارغا ئېغىر ئالۋان - ياساق سالدى ۋە باج - خىراج تۆلەتتى، بۇنىڭغا ھەر قايسى ئەللەر (ھەر مىللەت خەلقى) چىداپ تۇرالمىدى، جيەنۋۇ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرى (شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى چاغلىرى)دا، ئەلچى ئەۋەتىپ ئىچكىرىگە بەيئەت قىلىشنى، قورۇقچىبەگ ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. گۇاڭۋۇ (پادىشاھ): جاھان ئەمدىلا تىنچىدى (ھاكىمىيەت تېخى مۇستەھكەملەنمىدى، دۆلەت تېخى كۈچلۈك ئەمەس)، سىرتقى ئىشلارغا يېتىشەلمەيمىز، دەپ ئۇ تەلەپنى ماقۇل كۆرمىدى.» («كېيىنكى خەننامە» 88 - جىلد «غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە»). بۇنىڭدىن غەربىي رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھون ھۆكۈمرانلىرىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى بىلەن خەن سۇلالىسىگە تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ نەقەدەر ئوخشىمايدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىۋالالايمىز.

شەرقىي خەن سۇلالىسى پادىشاھى مىڭدىنىڭ يۇڭپىڭ 17 - يىلى (مىلادى 74 - يىلى) غا كەلگەندە، خەن سۇلالىسىنىڭ ھاكىمىيىتى كۈچەيدى، شۇنىڭ بىلەن «خۇچېن (چوڭ سانغۇن)»نى قوشۇن باشلاپ غەربىي يۇرتقا يۈرۈش قىلىشقا بۇيرىدى. شۇنىڭ بىلەن ھونلار يىراققا قاچتى، چېگرا ئەمىنلىك تاپتى. يۇڭيۈەن يىللىرى (مىلادى 89 — 104 - يىللىرى) غا كەلگەندە، ھەممىسى ئىچكىرىگە بېقىندى (غەربىي رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقى پۈتۈنلەي خەن سۇلالىسىگە تەۋە بولدى).» («كېيىنكى خەننامە» 47 - جىلد «بەنچاۋ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى بەن يۇڭنىڭ تەرجىمىھالى»). كېيىن چياڭلارنىڭ پاراكەندىچىلىكى تۈپەيلىدىن، خەن سۇلالىسىنىڭ كۈچلىرى يەنە غەربىي يۇرتقا يېتىپ بارالمىدى، شۇن

ھەتتا مىلادى 48 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلى) ھونلار جەنۇبىي ۋە شىمالىي ھون بولۇپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەندىن كېيىن، جەنۇبىي ھونلار سەددىچىنىنىڭ ئىچىگە كىرىپ شەرقىي خەن سۇلالىسىگە بېقىنىپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىدا ئولتۇراقلاشقان تۇرسىمۇ، «ھونلار تارىخى» دېگەن كىتاب يەنىلا «شەرقىي ھونلار مىلادىنىڭ 48 - يىلىدىن 216 - يىلىغىچە (خەن سۇلالىسىگە قارام بولسىمۇ) ھەر ھالدا مۇستەقىل دۆلەت سۈپىتىدە ياشىغان» دەپ قارىغان (164 - 165 - بەتلەر). بۇ ماقالىمىدە «سەددىچىنىنىڭ شىمالىي جۇڭگو ئەمەس» دېگەن سەپسەتىگە ئەتراپلىق رەددىيە بەرمەكچى ئەمەسمەن، چۈنكى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالىملارنىڭ بۇنداق سەپسەتىگە بەرگەن رەددىيىسى كۆپ بولدى. بۇ يەردە مەن ھونلار جۇڭگو مىللەتلىرىگە مەنسۇپمۇ - ئەمەسمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدىلا توختىلىمەن.

تارىخ كىتابلىرىدىكى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ھونلارنىڭ دۇنياغا كەلگەن «بۆشۈكى» ھازىرقى ئىچكى موڭغۇلنىڭ خېتاۋ ۋە داچىڭشەن ئەتراپلىرى. «كېيىنكى خەننامە» 28 - جىلد «جۇغراپىيىلىك تەپسىرات»نىڭ 2 - قىسمىدا خاتىرىلەنگەن ۋۇيۈەن ۋىلايىتىنىڭ گۇياڭ ناھىيىسى (ھازىرقى ئىچكى موڭغۇلنىڭ باۋتۇ شەھىرى دائىرىسى ئىچىدە)نىڭ غەربىي شىمالىدىكى «تۈمەن شەھىرى» ئەينى يىللاردىكى تۈمەن تەڭرىقۇت (ھونلارنىڭ تۇنجى تەڭرىقۇتى) تۇرغان جاي ۋە ئۇنىڭ باشچىلىقىدىكى ھون قەبىلىلەر ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىق مەركىزى ئىدى. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى يۈەندى دەۋرىدە، «چېگرا ئىشلىرىنى پۇختا بىلىدىغان ئىشىك ئاغا خوۋيىڭ مۇنداق دېگەن: «چوغاي تېغىنىڭ شەرقىدىن غەربىگىچە مىڭ چاقىرىمدىن ئارتۇق كېلىدۇ، ئوت - چۆپلىرى مول، دەل - دەرەخلىرى بۈك - باراقسان، قۇش - ھايۋانلار كۆپ، باتۇر تەڭرىقۇت مۇشۇ يەردە تۇرىدۇ، ئۇلار ئوقيا ياسايدۇ، كىرىپ - چىقىپ پاراكەندىچىلىك سالىدۇ، بۇ يەر ئۇلارنىڭ چارباغ - ئارامگاھى.» («خەننامە. ھونلار تەزكىرىسى» 2 - قىسىم). دېمەك، ھازىرقى ئىچكى موڭغۇلنىڭ چوغاي تېغى (ئادەتتە داچىڭشەن دەپ ئاتىلىدۇ) ئەتراپلىرى ھونلارنىڭ تىرىكچىلىك قىلىپ ئاۋۇغان ماكانى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ھەربىي قول ساناھەت (ئوقيا ياساش) بازىسى ۋە كېڭەيمىچىلىك قىلىدىغان ئارقا سەپ بازىسى ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا خەن سۇلالىسى بىلەن ھونلار خېتاۋ ۋە داچىڭشەن ئەتراپلىرىدا ئۇرۇش قىلغان ھەم بۇ جايلارنى تالاشقان. باتۇر تەڭرىقۇت ئەسلى «دەريانىڭ جەنۇبىدىكى جاي» (ھازىرقى ئىچكى موڭغۇلنىڭ ئىكجاۋ ئايمىقى ئەتراپلىرى)دا تۇرىدىغان لۇفەن، بەيان مىللەتلىرىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغان، بۇ جايلار ھونلارنىڭ ئوڭ قانات زېمىنىغا تەۋە قىلىنىپ، ئوڭ تۇغ خاننىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان، ئۇ شۇ جايدا تۇرغان. خەن ۋۇدىنىڭ يۈەن 5 - يىلى

نەرسە - كېرەكلەر تەزكىرىسى»نىڭ 2 - قىسمىغا قارالسۇن).

بۇنداق مۇناسىۋەتنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەت ئىكەنلىكى تەبىئىي، ھونلارنىڭ جۇڭگو مىللەتلىرى ئىكەنلىكى تەبىئىي. تاڭ دەۋرىگە كەلگەندە، گوبىنىڭ شىمالىدىكى رايونلارنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى يەنىمۇ راۋاجلاندى. تاڭ سۇلالىسى مەركىزىي ھۆكۈمىتى گوبىنىڭ شىمالىدا ئەنبېي (شىمالدىكى جايلارنى ئەمىن ئەتكۈچى) ئۇلۇغ قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، پۈتكۈل شىمالىي رايونلارنى ئىدارە قىلىپ، گوبىنىڭ شىمالىدا مەمۇرىي ھوقۇقنى تولۇق يۈرگۈزدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن گوبىنىڭ شىمالىدىكى رايونلار جۇڭگونىڭ زېمىن خەرىتىسىگە رەسمىي كىرگۈزۈلدى.

گوبىنىڭ شىمالىي چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى زامانىدىن بۇيان «تاشقى موڭغۇل» دەپ ئاتىلىپ كەلدى. 1921 - يىلى 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى تاشقى موڭغۇل مۇستەقىللىق ئېلان قىلىپ دەسلەپتە پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق ھۆكۈمەت قۇردى. 1924 - يىلى 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنى پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق تۈزۈمنى بىكار قىلىپ، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇردى. لېكىن ئۇنى شۇ چاغدىكى جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئېتىراپ قىلمىدى. 1945 - يىلى 2 - ئايغا كەلگەندە، سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە ئۈچ دۆلەت باشلىقلىرى ھاسىل قىلغان «يالتا كېلىشىمى» دە «موڭغۇلىيىنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش» بەلگىلەندى. ئۇنىڭدىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بىلەن «جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق شەرتنامىسى» ئىمزالىدى. شۇنىڭ بىلەن 1946 - يىلى 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تاشقى موڭغۇلنىڭ مۇستەقىللىق ئورنىنى رەسمىي ئېتىراپ قىلدى. 1949 - يىلى پۈتۈن مەملىكىتىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىن، بىزنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىمىز بۇ ئەمەلىيەتنى ئېتىراپ قىلدى ۋە شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتتى (خەلق نەشرىياتى 1972 - يىلى نەشر قىلغان «ھەر قايسى ئەللەر ئەھۋالى»نىڭ موڭغۇلىيە قىسمىغا قارالسۇن). شۇڭا، بىز مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى قەدىم زامان مىللەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتا، 1921 - يىلى تاشقى موڭغۇل مۇستەقىللىق ئېلان قىلغان ۋاقىتنى چەك قىلىمىز، 1921 - يىلى مۇستەقىل بولۇشتىن ئىلگىرى موڭغۇل رايونى جۇڭگونىڭ زېمىنى ئىدى. مۇشۇ رايوندا پائالىيەت ئېلىپ بارغانلىكى موڭغۇللار ۋە موڭغۇللار باش كۆتۈرۈپ چىقىشتىن ئىلگىرى بۇ رايوندا ياشاپ ئۆتكەن شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر (جۈملىدىن ھون، تۈرك قاتارلىق مىللەتلەر)نىڭ ھەممىسى مەملىكىتىمىز ئىچىدىكى مىللەتلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ تارىخى جۇڭگو تارىخىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ، شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەنزۇ مىللىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى مەملىكىتىمىز ئىچىدىكى مىللىي مەسىلە بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ؛ 1921 - يىلى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىنكى تاشقى موڭغۇل رايونى چەت دۆلەت زېمىنى ھېسابلىنىدۇ؛ موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى

خوجاينى دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن تارىخ كىتابلىرىدا ئۇلارنىڭ شۇ جايلاردا قانداقتۇ سىاراي، لەڭگەرلەرنى سالغانلىقى ۋە يوللۇچىلارنى قوغدىغانلىقى توغرىسىدا قالدۇرۇلغان خاتىرە يوق، ئۇنىڭ ئەكسىچە، تارىم ۋادىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرىنى قۇل قىلىپ ئىشلەتكەنلىكى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغانلىقى توغرىسىدا خاتىرىلەر بار.

«كېيىنكى خەننامە» 96 ـ جىلد «غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە»نىڭ 1 ـ قىسمىدا مۇنداق دەپ خاتىرىلەنگەن:

«غەربىي يۇرتتىكى ئەللەر ... قەدىمكى چاغدا ھونلارنىڭ بېقىندىسى ئىدى. ھونلارنىڭ غەرب تەرەپ باتىس خانى چاكارلار كاھىبگى تەسىس قىلىپ غەربىي يۇرتنى باشقۇردى، دائىملىق تۇرۇش ئورنى قاراشەھەر، كورلا، لوپنۇر ئەتراپلىرى بولۇپ، ھەرقايسى ئەللەردىن باج ـ خىراج ئېلىپ بايلىق توپلايتتى، چاكارلار كاھىبگى قۇللارنى باشقۇرىدىغان باش ئەمەلدار ئىدى».

يۇقىرىقى خاتىرىدىن مەلۇمكى، ھون ھۆكۈمرانلىرى غەربىي رايوننى (تارىم ۋادىسىنى) بېقىندۇرغاندىن كېيىن، ھەر مىللەت خەلقلىرىنى ئىرقىي قۇل قىلىپ، قۇللارنى باشقۇرىدىغان باش ئەمەلدار (چاكارلار كاھىبگى) تەسىس قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن نازارەتچىلىك قىلغان ۋە ئۇلارنى قۇل قىلىپ ئىشلەتكەن ھەمدە ئۇلاردىن باج ـ خىراج يىغىپ (قاقتى ـ سوقتى قىلىپ) ئۆزىنى بېيىتقان، شۇڭا ئۇ كاھبەگلەر غەربىي رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈستىدىكى چوڭ قۇلدارغا ئايلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈن «ئەلنى ئىدارە قىلىش ئۈرنەكلىرى» (28 ـ جىلد، خەن پادىشاھى شۈەندىنىڭ شېنجۆ 2 ـ يىلى دېگەن ماددىسى)دە خۇ سەنسىنىڭ: «ھونلار غەربىي رايوندىكىلەرنى ئۆزىنىڭ قۇل ـ دېدەكلىرى دەپ قارايدۇ» دەپ ئىزاھ بەرگەن.

كېيىن خەن سۇلالىسى غەربىي رايوننى تارتىۋېلىپ، ھون قۇلدارلىرىنىڭ كۈچىنى قوغلاپ چىقاردى ۋە غەربىي رايوندا ئەمەلدار تەسىس قىلدى (دەسلەپكى نامى «ئەلچى چېرىكچى» ئىدى، كېيىن «قوروقچىبەگ» دەپ ئۆزگەرتىلدى)، شۇلار ئارقىلىق مەمۇرىي ھوقۇق يۈرگۈزدى. باتىس خانىمۇ خەن سۇلالىسىگە بەيئەت قىلدى. چاكارلار كاھىبگى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بىكار قىلىندى، «ھونلار ئاجىزلىشىپ، غەربىي يۇرتقا يېقىن كېلىشكە جۈرئەت قىلالمىدى». شۇنىڭ بىلەن غەربىي يۇرتتىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىرقىي قۇل بولۇشتەك ئېچىنىشلىق تەقدىردىن قۇتۇلدى. خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتنى ئىشغال قىلىشى بىلەن ھونلارنىڭ غەربىي يۇرتنى ئىشغال قىلىشىدىكى ئوخشىماسلىق نەدە؟ ئوخشىماسلىق شۇ يەردىكى، خەن سۇلالىسى غەربىي رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقىدىن ئەزەلدىنلا باج ـ خىراج ئالمىغان، ئۇلارنى قاقتى ـ سوقتى قىلىدىغان ۋە ئېزىدىغان ئىشلارنى تېخىمۇ قىلمىغان. چۈنكى خەن سۇلالىسى مۇنداق قارىغان: «غەربىي يۇرتتىكى ئەللەرنىڭ ... خەن سۇلالىسى بىلەن بولغان ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە يول يىراق، قولغا كەلتۈرسەك پايدىسىمۇ يوق، تاشلىۋەتسەك زىيىنىمۇ يوق، ئۆزىمىز كۈچلۈك بولساقلا، ئۇلارغا ھاجىتىمىز چۈشمەيدۇ.» («كېيىنكى خەننامە، غەربىي يۇرت ھەققىدە قىسسە»، «مەدھىيە»). غەربىي يۇرتتىكى ھەر قايسى «دۆلەتلەر» خەن سۇلالىسىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنى چىن

كېيىن چياڭلارنىڭ پاراكەندىچىلىكى تۈپەيلىدىن، خەن سۇلالىسىنىڭ كۈچلىرى يەنە غەربىي يۇرتقا يېتىپ بارالمىدى. ھون كۈچلىرى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قايتا بېسىپ كىردى. بۇ قېتىم ھون ھۆكۈمرانلىرى غەربىي رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقىگە تېخىمۇ ئېغىر زۇلۇم سالدى. تارىخ مەنبەلىرىدە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «شىمالىي ھونلار ھەر قايسى ئەللەرنى ئەيىبلەپ، ئۇلارنىڭ تۆلىمىگەن ئىجارىنى تولۇقلاپ تۆلەشكە قىستىدى، ئۇنىڭ قىممىتىنى ئۆستۈردى، ئۆز قەرەلىدە تاپشۇرۇشنى قاتتىق بۇيرىدى. پىشامشان، قوش ئەللىرى قاتتىق نەپرەتلىنىپ، خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىكى ياخشى ئىشلارنى ئەسلىدى، لېكىن قانداق قىلىشنى بىلمەي قالدى.» (يۇقىرىقى كىتاب — «بەن چاۋ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى بەن يۇڭنىڭ تەرجىمىھالى»). بۇ بىر ئابزاس سۆزنىڭ مەنىسى شۇكى، غەربىي يۇرتتىكى ھەر قايسى ئەللەر ئىلگىرى خەن سۇلالىسىگە بېقىنغان مەزگىللەردە، خەن سۇلالىسىنىڭ «قوروقچىبېگى»نىڭ ھامىيلىقى بولغاچقا، ھون ھۆكۈمرانلىرىغا ئات ـ چارۋا، كىگىز ـ پالاس قاتارلىق نەرسىلەرنى باج ھېسابىغا تاپشۇرمايتتى (ئىلگىرى غەربىي يۇرتتىكى ھەر قايسى ئەللەر ھەر يىلى ھونلارغا ئات ـ چارۋا، كىگىز ـ پالاس تاپشۇراتتى. «خەننامە. غەربىي يۇرت ھەققىدە قىسسە،» «مەدھىيە»گە قارالسۇن). ئەمدىلىكتە (يۇڭيۈەن يىللىرىدىن كېيىن) ھونلار قايتا باستۇرۇپ كېلىپ، ھەر قايسى «دۆلەت»لەرگە ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۇلارغا ئىلگىرىكى نەچچە ئون يىل تاپشۇرماي «قەرز قالغان ئىجارە»نىڭ ھەممىسىنى تولۇقلاپ تاپشۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە باج ئۆلچىمىنى (قىممىتىنى) ئۆستۈردى، چەكلەپ بەرگەن قەرەلى بەك جىددىي بولدى، نەتىجىدە پىشامشان، قوش قاتارلىق «دۆلەتلەر» ھون ھۆكۈمرانلىرىغا ئىنتايىن غەزەپلەندى ۋە ئۆچمەنلىكى قوزغالدى، خەن سۇلالىسىگە بېقىنىشنى بەكمۇ ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن بېقىنىشنىڭ يولىنى تاپالمىدى. مانا بۇ سۆزلەردىن خەن سۇلالىسى بىلەن ھونلار ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن غەربىي يۇرتنى تالىشىش ئۇرۇشىدا قايسى تەرەپنىڭ ئادالەتلىك، قايسى تەرەپنىڭ ئادالەتسىز ئىكەنلىكىنى؛ غەربىي يۇرتنى ئىگىلەپ تۇرغان مەزگىللەردە، قايسى تەرەپنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدىغانلىقى، قايسى تەرەپنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزگەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. خەن سۇلالىسى بىلەن ھونلارنىڭ غەربىي رايون (تارىم ئويمانلىقى)دىكى ئەھۋالىدا، يۇقىرىقى سېلىشتۇرما ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ قايسىسى ياخشى، قايسىسى يامان ئىكەنلىكى ئوپ ـ ئوچۇق ئايرىلدى. ئەمدى ئايرىم ۋەقەلەرگە كەلسەك، ئۇ ئاساسىي ئېقىمغا بويسۇنۇشى كېرەك، ئۇ ھەقتە مۇنازىرىلىشىپ ئولتۇرۇش پايدىسىز، ئېغىز ئۇپراتقۇچىلىكى يوق.

4. ھونلار جۇڭگو مىللەتلىرىگە مەنسۇپمۇ دېگەن مەسىلە توغرىسىدا

«ھونلار تارىخى» دېگەن كىتاب «سەددىچىننىڭ شىمالىي جۇڭگو ئەمەس» دېگەن سەپسەتىنى كۆككە كۆتۈرگەن، شۇڭا ئۇنىڭدا ھونلارنى ۋە شىمالدىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى جۇڭگو بىلەن قارىمۇ قارشى قىلىپ قويۇپ، ھون ھاكىمىيىتىنى جۇڭگو تېررىتورىيىسىنىڭ سىرتىدىكى دۆلەت دەپ قارىغان.

قانات زېمىنىغا تەۋە قىلىنىپ، ئوڭ تۇغ خانىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇنغان، ئۇ شۇ جايدا تۇرغان. خەن ۋۇدىنىڭ يۈەن 5 ـ يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 124 ـ يىلى) باھاردا، ئوڭ تۇغ خان خەن سۇلالىسى سەركەردىسى ۋېيچىڭ تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنىپ، ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان. ھون ھۆكۈمرانلىرى گوبىنىڭ جەنۇبىي خەن سۇلالىسىنىڭ چېگرا قورغانلىرىغا يېقىن بولغانلىقتىن، ھەربىي بېسىمنىڭ چوڭلۇقى، ئۇ يەردە پۇت تىرەپ تۇرۇشنىڭ تەسلىكىنى ھېس قىلىپ، يابغۇ جاۋشۈن (ئەسلى ھونلارنىڭ كىچىك خانى)نىڭ كۆرسەتكەن تەدبىرىنى ، يەنى «گوبىدىن ئۆتۈپ ئىمكانقەدەر شىمالغا يۆرۈپ، خەن قوشۇنلىرىنى ئالداپ چارچىتىپ، ئاندىن پەم ـ پاراسەت بىلەن غەلىبە قىلىش، جەنۇبتىكى قورغانلارغا يېقىنلاشماسلىق» دېگەن تەدبىرنى قوبۇل قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ ھونلارنىڭ سىياسىي مەركىزى گوبىنىڭ شىمالىغا يۆتكەلگەن. شۇڭا تارىخ كىتابلىرىدا: «شۇنىڭدىن كېيىن ھونلار يىراققا قېچىپ كېتىپ، گوبىنىڭ جەنۇبىدا خان ئوردىسى بولمىغان» دېيىلگەن (يۇقىرىقى بايانلار توغرىسىدا «تارىخىي خاتىرىلەر ھونلار تەزكىرىسى»، «ۋېي چىڭ ۋە قىران چەۋەنداز سانغۇن تەزكىرىسى»گە قارالسۇن). بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ھونلار شۇ ماكاندا ئاپىرىدە بولۇپ، شۇ ماكاندا ياشىغان «يەرلىك» مىللەت، ھونلار سىيىي ئۆزىدىن جۇڭگولۇقلاردۇر.

گوبىنىڭ شىمالىدىكى رايونلار خونيۈي، ، چۇيشى، دىڭلىڭ، قىرغىز، شىنلى قاتارلىق مىللەتلەر ياشىغان رايونلار ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا باتۇر تەڭرىقۇت ئۇ مىللەتلەرنى بويسۇندۇرۇپ ، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسىنى گوبىنىڭ جەنۇبىدىن گوبىنىڭ شىمالىدىكى رايونلارغا كېڭەيتتى، شۇنىڭدىن باشلاپ گوبىنىڭ جەنۇبىدىكى ھونلار بارغانسېرى گوبىنىڭ شىمالىغا يۆتكىلىپ بىرىپ كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. كېيىن ھونلارنىڭ ھاكىمىيەت مەركىزى شىمالغا يۆتكىلىپ، گوبىنىڭ شىمالى ھونلارنىڭ، بولۇپمۇ ھون مىللىتىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى تەشكىل قىلغان ھونلانىڭ تۇرمۇش مەركىزى بولۇپ قالدى («تارىخىي خاتىرىلەر، ھونلار تەزكىرىسى»گە قارالسۇن).

گوبىنىڭ شىمالىدىكى رايونلار غەربىي خەن دەۋرىدىلا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خاندانلىقنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا بىرلەشكەن. تارىخ كىتابلىرىدىكى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 1 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ھونلارنىڭ سەردارى قوغۇشار تەڭرىقۇت (خۇخەنيې) غەربىي خەن خاندانلىقىنىڭ بەرگەن ئوتۇغات ـ ئۇنۋانىنى قوبۇل قىلغان ۋە ئۆزى گوبىنىڭ شىمالىدىن خەن خاندانلىقىنىڭ پايتەختى چاڭئەنگە بىرىپ خەن پادىشاھى بىلەن كۆرۈشكەن، شۇ چاغدىكى خەن پادىشاھى شۈەندى ئۇنىڭغا ئالتۇندىن ياسالغان «ھۇن تەڭرىقۇت تامغىسى» بىرىپ، ئۇنى ھونلارنىڭ ئالىي سەردارى دەپ ئېتىراپ قىلغان ھەمدە خەن خانىنىڭ ئۆز قول ئاستىدىكىلەرگە بەرگەن ئوتۇغات ـ ئۇنۋانىنىڭ قانۇن (يازما قانۇن ئەمەس) شەكلى بىلەن قاراملىق ئورنىنىڭ بەلگىلەنگەنلىكىنى ئىپادىلىگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، قوغۇشار ھاكىمىيىتى — ھون ھاكىمىيىتىنىڭ مەركەزگە (خەن سۇلالىسىگە) بولغان قاراملىق سىياسىي ئورنىمۇ بېكىتىلگەن. («خەننامە. ھونلار تەزكىرىسى»گە ۋە 24 ـ جىلد «يېمەك ـ ئىچمەك ۋە

بولغاندىن كېيىنكى تاشقى موڭغۇل رايونى چەت دۆلەت زېمىنى ھېسابلىنىدۇ؛ موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى زېمىنىدا ئولتۇراقلاشقان موڭغۇل مىللىتى چەت ئەللىك ھېسابلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ تارىخى چەت ئەل تارىخى ھېسابلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ جۇڭخۇا مىللەتلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى چەت ئەل مىللەتلىرى بىلەن جۇڭگو مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مەسىلە بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. بۇ، دۆلىتىمىز ھۆكۈمىتىنىڭ ھازىرقى دىپلوماتىيە سىياسىتىگە چېتىلىدىغان مەسىلە، جۇڭگونىڭ شىمالىيدىكى قەدىمكى زامان مىللەتلىرىنى تەتقىق قىلغۇچىلار بۇنى بىلمىسە بولمايدۇ.

5. قانداق قىلغاندا ھونلارنىڭ ۋە شىمالدىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ تارىخىنى توغرا بايان قىلغىلى بولىدۇ؟

بىرىنچىدىن، ھون تارىخىنى تەتقىق قىلىشتىكى مەقسەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش كېرەك.

تارىخ دېگەن نېمە؟ تارىخىي ماتېرىيالىزملىق چۈشەنچىگە ئاساسلانغاندا، تارىخ — ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشىنى ئېلىپ بېرىش ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات جەريانى؛ سىنىپىي جەمئىيەتكە كىرگەندىن كېيىن، ئۇ يەنە سىنىپىي كۈرەش ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات جەريانىدۇر. تارىخشۇناسلىق بولسا، مۇئەييەن مەۋقە ۋە ئۇقتىشنەزەر بويىچە ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى ۋە سىنىپىي كۈرەش ئەھۋالىنى يەكۈنلەپ، ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدا ئىزدىنىدىغان بىر خىل نەزەرىيىۋى سىستېما. مۇشۇنداق تونۇش ئاساسىدا، بىزنىڭ ھونلار تارىخىنى تەتقىق قىلىشتىكى مەقسىتىمىز: ھونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى ۋە سىنىپىي كۈرىشىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيىتى ئۈستىدە ئىزدىنىش؛ ھونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى ۋە سىنىپىي كۈرەش جەريانىدا قانداق قىلىپ ئۆز مەدەنىيىتىنى ياراتقانلىقى ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى ئالغا سۈرگەنلىكى توغرىسىدا ئىزدىنىش؛ ھون مىللىتىنىڭ بارلىققا كېلىش، تەرەققىي قىلىش، زاۋاللىققا يۈزلىنىش ۋە يوقىلىش جەريانى توغرىسىدا ئىزدىنىشتىن ئىبارەت.

ئىككىنچىدىن، ھونلارنىڭ جۇڭگو تارىخىدىكى ئورنىغا توغرا باھا بېرىش كېرەك.

ھونلار — ئېلىمىزنىڭ قەدىم زاماندىكى كۆپ مىللەتلىك دۆلىتىنىڭ بىر مىللىي ئەزاسى، ئۇنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بارغان رايونلىرى گوبىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالى بولۇپ، بۇلار ئېلىمىزنىڭ زېمىنى، شۇڭا ئۇنىڭ تارىخى — ۋەتىنىمىز تارىخىنىڭ بىر قىسمى. ھونلار ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار بىلەن قويۇق ئارىلىشىپ، خەنزۇلارنىڭ ئىلغار ئىقتىساد ۋە مەدەنىيىتىنىڭ چوڭقۇر تەسىرىگە ئۇچرىغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلارنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيىتى خەنزۇلارغىمۇ تەسىر كۆرسەتكەن. ئۆتمۈشتە ئالىملار شىمالدىكى مىللەتلەر تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا، خەنزۇلارنىڭ شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە كۆرسەتكەن تەسىرىگە كۆپرەك دىققەت قىلغان، شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەنزۇلارغا كۆرسەتكەن تەسىرىگە دىققەت

(ئاخىرى 6 ـ بەتتە)

جياڭ زېمىن ئامېرىكىلىق مېھمانلار بىلەن كۆرۈشتى.

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، بېيجىڭ، 7 - ئاۋغۇست تېلېگراممىسى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى جياڭ زېمىن بۈگۈن چۈشتىن كېيىن دياۋيۇيتەي دۆلەت مېھمانخانىسىدا ئامېرىكا سانفرانسىسكو شەھىرىنىڭ سابىق باشلىقى دايئان فائىنستان خانىم ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى بىلەن كۆرۈشتى.

جياڭ زېمىن ئامېرىكىلىق مېھمانلار بىلەن دوستانە سۆزلەشتى.

بۈگۈن چۈشتىن ئىلگىرى مۇئاۋىن زۇڭلى جۇرۇڭجى «خەلق» سارىيىدا فائىنستان خانىم ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارغا جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەھۋالىنى تونۇشتۇرغاندى.

فائىنستان خانىم ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى شاڭخەي شەھەرلىك تاشقى دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بېيجىڭغا كەلگەنىدى. ئەتە شاڭخەيگە ئېكسكۇرسىيىگە ماڭىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ سانفرانسىسكو شەھىرى بىلەن شاڭخەي شەھىرى 1980 - يىلى دوست شەھەر بولغان. فائىنستان خانىم بۇ ئىككى شەھەرنىڭ دوست شەھەر بولۇشىغا تۆھپە قوشقان. سانفرانسىسكو شەھىرىنىڭ باشلىقى بولغان مەزگىلدە، ئۇ ۋەكىللەر ئۆمىكىنى باشلاپ شاڭخەيدە زىيارەتتە بولغان.

ب د ت تۆلەم كومىتېتى تۆلەم تۆلەش ئۆلچىمىنى ماقۇللىدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، جەنۋە، 5 - ئاۋغۇست خەۋىرى. ب د ت تۆلەم كومىتېتى مۇدىرىيىتى مۇشۇ ئاينىڭ 5 - كۈنى مۇنۇلارنى جاكارلىدى: ئىراقنىڭ كۇۋەيتكە تاجاۋۇز قىلىشى سەۋەبى بىلەن ھاياتىدىن ئايرىلغان، مېيىپ بولغان كىشىلەر ئاز دېگەندە 2500 دوللار تۆلەم ئالسا بولىدۇ.

مۇدىرىيەت 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە جەنۋەدە ئۆتكۈزگەن ئۈچىنچى يىغىنىدا پارس قولتۇقى ئۇرۇشىدا زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلارغا تۆلەم تۆلەشكە ئالاقىدار ئۆلچەمنى ماقۇللىدى. مۇدىرىيەتنىڭ رەئىسى، بېلگىيىنىڭ ب د ت دا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى فىلىپ بېرگېر بۈگۈن ئۆتكۈزگەن مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنىدا مۇنداق دېدى: مۇدىرىيەت ماقۇللىغان تۆلەم تۆلەش ئۆلچىمى ھەممىدىن ئاۋال پارس قولتۇقى ئۇرۇشىدا زىيان تارتقان شەخسلەرگە تۆلەم بېرىشنى كاپالەتلەندۈرىدۇ.

تۆلەم تۆلەش ئۆلچىمىگە ئاساسەن، ئومۇمەن 1990 - يىلى 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 1991 - يىل 3 - ئايغىچە ئىراق كۇۋەيتكە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، كۇۋەيتنى ئىشغال قىلىۋالغان مەزگىلدە ئۆلۈپ كەتكەن، مېيىپ بولغان، ئۆي، مال - مۈلكى ۋەيران بولۇپ زىيانغا ئۇچرىغانلارنىڭ ھەممىسى ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق 2500 دوللار تۆلەم پۇلى ئالسا بولىدۇ، لېكىن تۆلەم سوممىسى 2500 دوللاردىن ئېشىپ كەتسە ھەم 100 مىڭ دوللار ئىچىدە بولسا، تۆلەم ئېلىش ئىلتىماسىنى زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچىنىڭ دۆلىتى ياكى ئالاقىدار تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىلى ئوتتۇرىغا قويۇشى كېرەك.

فىنلاندىيە زۇڭلىسى فىنلاندىيە بىلەن جۇڭگونىڭ ھەمكارلىقىنى يەنىمۇ راۋاجلاندۇرۇش مۇمكىن، دېدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، خېلسىنكى، 6 - ئاۋغۇست تېلېگراممىسى. فىنلاندىيىنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن زۇڭلىسى ئېسكو ئاخو مۇنداق دېدى: فىنلاندىيە بىلەن جۇڭگونىڭ ھەر قايسى ساھەلەردىكى دوستلۇق، ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇش زۆرۈر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مۇمكىن.

ئاخو بۇ سۆزنى مۇشۇ ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇڭگونىڭ فىنلاندىيىدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى يۈي لىشۈەن ئۇنى يوقلىغاندا قىلدى. ئۇ مۇنداق دېدى: مەن شەخسەن ئۆزۈم ۋە فىنلاندىيە ھۆكۈمىتى فىنلاندىيە بىلەن جۇڭگو ئارىسىدىكى دوستلۇق، ھەمكارلىق مۇناسىۋەتنى داۋاملىق كۈچەيتىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، جۇڭگو بىلەن بولغان ئىقتىساد، سودا، مەدەنىيەت ۋە ساياھەتچىلىك قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھەمكارلىقنى يەنىمۇ كېڭەيتىش يولىدا داۋاملىق تىرىشىمىز.

يۈي لىشۈەن لى پېڭ زۇڭلىنىڭ ئاخو زۇڭلىغا يوللىغان سالىمىنى يەتكۈزدى. ئاخومۇ يۈي لىشۈەننىڭ لى پېڭغا ئۆز سالىمىنى يەتكۈزۈپ قويۇشىنى ئۆتۈندى. يۈي لىشۈەن ئاخو زۇڭلىغا دۆلىتىمىزنىڭ ھازىرقى سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ۋە ئىسلاھاتنى داۋاملىق چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ھەم فىنلاندىيە ھۆكۈمىتى ۋە قىزىل كرېست جەمئىيىتىنىڭ يېقىندا جۇڭگودا كەلكۈن ۋە ھۆلچىلىك ئاپىتى يۈز بەرگەندە بەرگەن ياردىمىگە رەھمەت ئېيتتى.

جەنۇبىي چاۋشيەن ب د ت غا كىرىشنى رەسمىي ئىلتىماس قىلدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، ب د ت، 5 - ئاۋغۇست تېلېگراممىسى. جەنۇبىي چاۋشيەن بۈگۈن ب د ت غا كىرىشنى تەلەپ قىلىش ئىلتىماسىنى رەسمىي تاپشۇردى.

جەنۇبىي چاۋشيەنىڭ ب د ت دا دائىمىي تۇرۇشلۇق كۆزەتكۈچىسى بۈگۈن ب د ت نىڭ باش كاتىپى فېرىز دېكۇيلارغا ئىلتىماسنى تاپشۇرغاندىن كېيىن ئۆتكۈزگەن مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنىدا مۇنداق دېدى: مەن جەنۇبىي ۋە شىمالىي چاۋشيەنلەرنىڭ 9 - ئايدا ئېچىلىدىغان ب د ت يىغىنىدا بىرلا ۋاقىتتا ئەزالىققا قوبۇل قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

فرانسىيە پەلەستىنلىكلەر ئوتتۇرا شەرق تىنچلىقى يىغىنىغا ۋەكىل قاتناشتۇرۇشى لازىم، دەپ تەكىتلىدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، پارىژ، 1 - ئاۋغۇست تېلېگراممىسى. فرانسىيە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ باياناتچىسى بۈگۈن بۇ يەردە ئۆتكۈزگەن ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنىدا مۇنداق دېدى: ئامېرىكا، سوۋېت رەھبەرلىرى چاقىرىشنى تەشەببۇس قىلغان ئوتتۇرا شەرق تىنچلىقى يىغىنى ئىسرائىلىيە بىلەن پەلەستىن، ئىسرائىلىيە بىلەن ئۇنىڭ قوشنىلىرى ئارىسىدىكى سۆزلىشىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. فرانسىيە بۇنىڭدىن مەمنۇن.

بۇ باياناتچى مۇنۇلارنى تەكىتلىدى: پەلەستىنلىكلەر ئوتتۇرا شەرق تىنچلىقى يىغىنىغا ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشى كېرەك، يېرۇسالېمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق پەلەستىن زېمىنىدىكى ۋەكىللەر ئوتتۇرا شەرق تىنچلىقى يىغىنىغا قاتنىشىشى كېرەك.

سوۋېت ئىتتىپاقى يۇگوسلاۋىيە ۋەزىيىتى توغرىسىدا بايانات ئېلان قىلدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، موسكۋا، 7 - ئاۋغۇست تېلېگراممىسى. سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى مۇشۇ ئاينىڭ 6 - كۈنى بايانات ئېلان قىلىپ، يۇگوسلاۋىيە ھۆكۈمىتى، پارلامېنتى ۋە ھەر قايسى جۇمھۇرىيەت ۋەكىللىرىنىڭ كرىزىسنىڭ تەرەققىي قىلىشىنى چەكلەپ، ئۆز مەنپەئەتىنى رازىلىق بىلەن بىرلەشتۈرۈش ئاساسىدا چىقىش يولى تېپىپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنى مۇراجىئەت قىلدى.

باياناتتا يەنە يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئەھۋالىغا ئالاقىدار دۆلەتلەرنىڭ ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈشى، يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىقى مۇراجىئەت قىلىندى. سوۋېت ئىتتىپاقى زۇڭتۇڭىنىڭ باياناتچىسى ئىگناتېنكو مۇنداق دېدى: «سلوۋېنىيە بىلەن كرودىيە رايونلىرىنى يۇگوسلاۋىيىدىن ئايرىۋېتىشنى كرىزىسنى ھەل قىلىشنىڭ چىقىش يولى دەپ قارايدىغان ئۇسۇللار يۇگوسلاۋىيىنىڭ مەملىكەت خاراكتېرلىك تىراگېدىيىسىنى ئارقىغا سۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇۋېتىدۇ».

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى يىغىنى ئىراقنىڭ خەۋپسىزلىك كېڭىشىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، ئىستانبۇل، 6 - ئاۋغۇست تېلېگراممىسى. ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ 20 - نۆۋەتلىك دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى يىغىنىنىڭ سىياسىي كومىتېتى بۈگۈن بىر قارار لايىھىسى ماقۇللاپ، ئىراقنىڭ ب د ت خەۋپسىزلىك كېڭىشىنىڭ ئالاقىدار قارارلىرىنى ئىجرا قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى.

بۇ قارار لايىھىسىدە ئىراقنىڭ ھازىرغىچە تۇتۇپ تۇرغان كۇۋەيتلىكلەر ۋە باشقا چەت ئەللىكلەرنى دەرھال قويۇۋېتىشى، ئۇرۇش چىقىمىنى تۆلىشى ۋە كەڭ كۆلەملىك قىرغىن قىلىش خاراكتېرلىك قوراللارنى كۆيدۈرۈۋېتىشى دەۋەت قىلىندى.

ئامېرىكا ئوتتۇرا شەرققە كۆپلەپ قورال - ياراق ساتماقچى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، ۋاشىنگتون، 29 - ئىيۇل تېلېگراممىسى. ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئامېرىكىنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانغا لازېر نۇرى بىلەن باشقۇرۇلىدىغان بومبىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلغار قوراللارنى سېتىپ بېرىدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىدىكىلەر مۇنداق دېدى: بۇش ھۆكۈمىتى بۇ پىلاننى دۆلەت مەجلىسىگە ئۇقتۇردى، دۆلەت مەجلىسى بۇ پىلاننى 30 كۈن ئىچىدە رەت قىلمىسا، بۇ قورال - ياراق سودىسى رەسمىيلىشىدۇ.

ئامېرىكا يېقىنقى بىر قانچە ھەپتىدە ئوتتۇرا شەرق دۆلەتلىرى ۋە ئوتتۇرا شەرق ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرگە قورال - ياراق سېتىش پىلانىنى جاكارلىدى. بۇنىڭغا سەئۇدى ئەرەبىستانغا سېتىپ بېرىلىدىغان قورال - ياراقلارنى قوشقاندا، بۇنىڭ ئومۇمىي پۇلى 4 مىليارد 200 مىليون دوللارغا يېقىنلىشىدۇ.

رېيتېر ئاگېنتلىقى مۇنداق دېدى: ئامېرىكا بۇش زۇڭتۇڭ دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەردىن ئوتتۇرا شەرق رايونىدا قورال - ياراقلارنىڭ كۆپىيىشىنى ئاستىلىتىشنى كۈچلۈك تەلەپ قىلىۋاتقان ۋاقىتتا، بۇ رايونغا ئۆزىنىڭ قورال - ياراقلىرىنى ساتماقچى بولۇۋاتىدۇ.

روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئومۇمىي يىغىن ئۆتكۈزدى

روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1 - شۇجىسى

خىزمىتىدىن ئىستىپا بەردى

ره‌ت قىلمىسا، بۇ قورال - ياراق سودىسى رايونغا ئۆزىنىڭ قورال - ياراقلىرىنى ساتماقچى بولۇۋاتىدۇ.

قاتنىشىشى كېرەك.

رەسمىيلەشتى.

خىزمىتىدىن ئىستىپا بەردى

شىنخۇا ئاگېنتلىقى، موسكۋا، 6 - ئاۋغۇست خەۋىرى. روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مۇشۇ ئاينىڭ 6 - كۈنى بۇ يەردە مەركىزىي كومىتېت ئومۇمىي يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، روسىيە ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەزىيىتى ھەم بۇ پارتىيىنىڭ ۋەزىپىسىنى مۇزاكىرە قىلدى.

ئومۇمىي يىغىن پولوزكوۋنىڭ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1 - شۇجىسلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىش ئىلتىماسىغا قوشۇلدى ھەم سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ۋالېنتىن كۇپىزوۋنى روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1 - شۇجىلىقىغا سايلىدى.

پولوزكوۋ ئومۇمىي يىغىندا ئۇزۇن سۆز قىلدى. ئۇ مۇنداق دېدى: يېقىنقى بىر نەچچە ھەپتىدە روسىيە- ئىتتىپاقنىڭ ۋەزىيىتى «خەۋپلىك تەرەپكە قاراپ جىددىي ئۆزگەردى»، جەمئىيەت خالتا كوچىغا كىرىپ قالدى. چىقىش يولىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولمايۋاتىدۇ»، «يالغان دېموكراتلار بارلىق بەختسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى سوتسىيالىزمغا ۋە پىشقەدەم بىر ئەۋلاد كىشىلەرگە دۆڭگەپ قويۇپ، كومپارتىيىگە قارشى خور ئۇيۇشتۇرماقتا»؛ رادىكاللار گۇرۇھى «ئىجتىمائىي تۈزۈمنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش»، «ئىجتىمائىي مېۋىلەرنى يوقىتا چىقىرىش»، «روسىيىنى غەربنىڭ يولىغا ئېلىپ كىرىش» كە ئۇرۇنماقتا. ئۇ خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتكۈزۈش ۋە ستىخىيىلىك بازار ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىش ئۇسۇلىنى تەنقىد قىلدى. ھازىر «سىياسىي تۇرمۇشنىڭ مەركىزىي ئوقى ئىككى ئاساسىي لۇشيەن ۋە ئىككى يۆنىلىش ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش» بولۇپ قالدى، دەپ ھېسابلىدى.

پولوزكوۋ بۇلتۇر 5 - ئايدا يېلتسىن بىلەن روسىيە ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتى ئالىي سوۋېتىنىڭ رەئىسلىكىنى تالاشقانىدى. شۇ يىلى 6 - ئايدا روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغاندا، روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1 - شۇجىلىقىغا سايلانغان. ت ئا س س بۈگۈن ئۇنىڭ ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بەرگەنلىكىگە باھا بېرىپ مۇنداق دېدى: «پولوزكوۋ سولدىن، ئوڭدىن كەلگەن تەنقىدكە ئۇچرىدى»، ئۇنىڭ ئىستىپا بېرىشى «سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىرى بىلەن ئەڭ چوڭ تەشكىلات — روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي پاكىجىن جەھەتتە باشقا - باشقا يولدا ماڭىدىغان ئەھۋالغا خاتىمە بەردى».

ت ئا س س نىڭ خەۋەرگە قارىغاندا، پولوزكوۋنىڭ ئورنىغا دەسسىگەن كۇپىزوۋ 1989 - يىلدىن 1990 - يىلىغىچە گورباچېۋ رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى روسىيە بيۇروسىنىڭ ئەزاسى بولغان، ئۇ گورباچېۋ باش شۇجىلىقىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىك فاكجىينى ئىجرا قىلىشى مۇمكىن.

روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي يىغىنى يەنە «روسىيە كوممۇنىست دېموكراتلار پارتىيىسى» نىڭ قۇرغۇچىسى رۇدسكوي بىلەن لىپىتسكىنى روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىدىن ئېلىپ تاشلىدى ھەم ئۇلارنى پارتىيىدىن ھەيدەپ چىقاردى، چۈنكى ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ پارتىيە نىزامنامىسىگە خىلاپلىق قىلغان ۋە پارتىيىنى پارچىلاش پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغانىدى.

ئومۇمىي يىغىن 1991 - يىل 12 - ئايدىن 1992 - يىلى 1 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 2 - قېتىملىق پەۋقۇلئاددە قۇرۇلتىيىنى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى.

ئېلان

ئۈرۈمچى شەھىرى ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى ئاشلىق دۇكىنىدىن بېرىلگەن ئەمەر قاسىم نامىدىكى 178257 — 13 — 7 - نومۇرلۇق ئاشلىق، ماي بىلەن تەمىنلەش كىنىشكىسىنى يوقاتتىم. ئېلان قىلىنغان كۈندىن ئېتىبارەن ئىناۋەتسىز.

(بېشى 5 - بەتتە)

قىلىشى ئازارق بولغان. بۇ—بىر خىل ئېغىش، بۇنىڭدىن كېيىن تۈزىتىشكە تېگىشلىك ئىش. ئەمەلىيەتتە، ھونلارنىڭ تارىختىكى پائالىيەتلىرى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئىجادىيەتلىرى ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخىغا، مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشقان، بولۇپمۇ گوبىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى ئېچىپ، گوبىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى تارقاق، قالاق ئورۇقلار ۋە قەبىلىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ، كېيىنكى چاغلاردا پۈتكۈل گوبىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى مەركىزىي ھۆكۈمەتلەرنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈشكە ئاساس سالغان، بۇ جەھەتتىكى تۆھپىسى تېخىمۇ زور. ھونلار ئېلىمىزنىڭ شىمالىدىكى كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ئىچىدە تۇنجى بولۇپ شۆھرەتلىك داڭقى بىلەن تارىخ سەھنىسىگە كىرگەن بىر ئۇلۇس ئىدى. ئۇنىڭ شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت جانلىنىپ دەۋران سۈرەلىشى ۋە جۇڭگو تارىخىدا شۇنداق مۇھىم رول ئوينىيالىشى، ھەتتا دۇنيا تارىخىغا مەلۇم تەسىر كۆرسىتەلىشى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىلەن، باش كۆتۈرۈپ چىقىشتىن ئىلگىرى تۆمۈر قورال مەدەنىيىتى دەۋرىگە يېتىپ كىرگەنلىكى ھەمدە ئۆزىنىڭ ئېتنىك خۇسۇسىيىتى ۋە ئىجتىمائىي ئالاھىدىلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئۈچىنچىدىن، ھونلارنى ۋە مەملىكىتىمىزدىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى باراۋەر ئورۇندا قويۇپ، ئۇلارغا تەڭ كۆزدە قاراپ مۇئامىلە قىلىش كېرەك.

جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مىللەتلەر چوڭ ئائىلىسىدە خەنزۇ مىللىتى ئاساسىي گەۋدە مىللەت. خەنزۇ مىللىتى جۇڭگونىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك تەرەققىياتى جەريانىدا، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشى جەريانىدا، ئۇنىڭ ئىقتىساد - مەدەنىيىتى ھەمىشە ھەر قايسى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئالدىدا ماڭغان. لېكىن جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ھەممىسى قېرىنداش مىللەتلەر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى باراۋەر بولۇشى كېرەك. گەرچە سىنىپىي جەمئىيەتتە تارىختا ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئورنى باراۋەر بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن بۈگۈنكى كۈندە بىز مىللەتلەر تارىخىنى تەتقىق قىلغىنىمىزدا، ئۇلارنى باراۋەر ئورۇنغا قويۇپ ئۇلارغا تەڭ كۆزدە قاراپ مۇئامىلە قىلىشىمىز كېرەك. شۇڭا، تارىختىكى مىللەتلەر جۇڭگو زېمىنىدىلا ياشىغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئۆز ھاكىمىيىتى قۇرۇش ھوقۇقى بار، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە كىرىش، سىياسىي جەھەتتە ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش سالاھىيىتى بار، ئۇنىڭدا جۇڭگونىڭ پۈتۈن قىسمىنى ياكى زور قىسىم رايونلىرىنى كونترول قىلىش ئىقتىدارىلا بولىدىكەن، ئۇ جۇڭگوغا ۋەكىللىك قىلىدىغان مەركىزىي ھاكىمىيەت بولالايدۇ، ئۇ قانۇنىي ئورتودوكسال خاندانلىق ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، موڭغۇللار قۇرغان يۈەن سۇلالىسىنى ۋە مانجۇلار قۇرغان چىڭ سۇلالىسىنى رەسمىي خاندانلىق دەپ قاراش كېرەك، ئۇلار ئۆز دەۋرلىرىدە جۇڭگوغا ۋەكىللىك قىلغان مەركىزىي ھاكىمىيەت ھېسابلىنىدۇ.

تۆتىنچىدىن، تارىختىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش كېرەك.

تارىختىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە مۇئامىلە قىلىشتا، تارىخىي، سىنىپىي تەھلىل يۈرگۈزۈش كېرەك. تارىختا يۈز بەرگەن مىللىي قۇل قىلىش، مىللىي زۇلۇم، مىللىي كەمسىتىش، مىللىي ماجىرالارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار كەلتۈرۈپ چىقارغان، ئۇنىڭ زىيىنىنى تارتقۇچىلار ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقى ئىدى. شۇڭا تارىخىي مەسىلەرنى ۋە تارىخىي شەخسلەرنى تەتقىق قىلىشتا، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە دائىر تارىخىي مەسىلەر ۋە تارىخىي شەخسلەرنى تەتقىق قىلىشتا، چوقۇم مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ئالغا سۈرۈشكە پايدىلىق بولۇشىنى نەزەردە تۇتۇش كېرەك؛ تارىختا يۈز بەرگەن مەسىلەرنى رېئاللىقتىكى مەسىلەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىشكە بولمايدۇ، تارىخىي مەسىلەرنى ۋە تارىخىي شەخسلەرنى تەتقىق قىلىشتىن پايدىلىنىپ، ھازىرقى مىللىي مۇناسىۋەتكە زىيان يەتكۈزۈشكە تېخىمۇ بولمايدۇ.

بەشىنچىدىن، تارىخنى تەتقىق قىلىشتا، سىنىپىي نۇقتىئىنەزەر بولۇش بىلەنلا قالماي، باسقۇچلارنىمۇ ئېنىق ئايرىش كېرەك، يەنى سىنىپىي نەزەرىيە بولۇش بىلەنلا قالماي، باسقۇچ نەزەرىيىسىمۇ بولۇش لازىم. «ھەممە ئىش ۋاقىت، ئورۇن، شارائىتقا باغلىق.» ئۇنداق بولمىغاندا، تارىخ بىر كاللەك چىگىش يىپ بولۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ باش - ئۇچىنى تاپقىلى بولماي قالىدۇ ۋە بىر مۇنچە گۇمانلار ياكى قارىماققا زىددىيەتلىك ھادىسىلەر كېلىپ چىقىشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، تارىخ تەتقىقاتىدا، ھەم تارىخىي ماتېرىيالىزملىق ئىلمىي نەزەرىيىنى ئىگىلەش، ھەم ماتېرىيالىزملىق دىئالېكتىك ئىلمىي ئۇسۇلنى ئىگىلەش كېرەك.

ئالتىنچىدىن، ئىلمىي نەزەرىيە ۋە ئۇسۇل بولۇش بىلەن بىللە، يەنە ئىلىم ئىشلىرىغا ئەستايىدىل، ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان پوزىتسىيە ۋە ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزلەيدىغان ئەدەبىي ئىستىل، تارىخ ئىستىلى بولۇشى لازىم. ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولغان تارىخىي پاكىتلارغا ھۆرمەت قىلىش كېرەك. تارىخ ماتېرىياللىرىنى شەخسىي ئامراقلىق ياكى ئۆچمەنلىكنى ئاساس قىلىپ خالىغانچە ئېلىشقا ياكى چىقىرىپ تاشلاشقا، بۇرمىلاشقا، ئۆزگەرتىشكە ياكى توقۇپ چىقىشقا بولمايدۇ. ئۇنداق قىلغاندا، تارىخنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى توغرا شەرھلىگىلى بولمايدۇ، راست - ئىشەنچلىك تارىخ ئەسىرىنى يېزىپ چىققىلى تېخىمۇ بولمايدۇ.

* ۋۇسەنگۈي، شاڭ كىشى، گېڭ جىنجۇڭدىن ئىبارەت ئۈچ توپىلاڭچى پەنۋاڭنى كۆرسىتىدۇ — تەھرىردىن

كىنوخانىلاردا

قاپقانغا چۈشكەن يىرتقۇچلار

«تىنچلىق» كىنوخانىسىدا: 9:40 تا، 11:50 تە، 2:00 دە، 4:10 دا، 6:20 دە، 8:30؛

«شەرق شامىلى» كىنوخانىسىدا: 12:50 تە، 3:10 دا، 5:20 دە، 7:30؛

ناخشىچى قىزنىڭ رىيازىتى

«ئىتتىپاق» تىياتىرخانىسىدا: 10:10 دا، 12:10دا، 2:30 دا، 5:00 تە، 7:10 دا، 9:10 دا؛

3 - بىناكارلىق كۇلۇبىدا: بۈگۈن 3:20 دە، 7:50 تە (9:30 دا ۋەسىيەتنامە ئۈچۈن جەڭ)؛

«1 - ماي» كىنوخانىسىدا: 9:50 تە، 11:50 تە، 1:50 تە، 4:10 دا، 6:20 دە، 8:40 تا؛

«تۆكتەبىر» كۇلۇبىدا: 10:50 تە، 12:50 تە، 5:10 دا، 7:30 دا.

ئەل كەزگەن ھۇجۇمچى

«بەخت» كىنوخانىسىدا: 11:50 تە، 2:20 دە، 4:50 تە، 7:10 دا؛

«خەلق» تىياتىرخانىسىدا: ئەتە 11:00 دە، 1:30 دا، 4:00 تە، 6:30 دا، (8:00 دە كولدىكى ئايال باتۇر قوشۇپ قويۇلىدۇ).

جەننەتتىكى مۇھەببەت ئوغرىسى

«خەلق» تىياتىرخانىسىدا: بۈگۈن 11:00 دە، 1:30 دا، 4:00 تە، 6:30 دا، 8:00 دە.

ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى، ياڭزىجياڭ كوچىسى، 1 - نومۇر. تېلېفون باش ئاپپاراتى: 413701، 413712، 413722، 413723، 413734، ئېلان بۆلۈمىنىڭ تېلېفون نومۇرى: 516783، تېلېگراف نومۇرى: 5028، پوچتا نومۇرى: 830051، گېزىتنىڭ ئايلىق باھاسى: 3 يۈەن 90 پۇڭ، پارچە باھاسى: 13 پۇڭ (گېزىتنىڭ تىزىملاش نومۇرى: 102)